Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliserings-projekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

Anton Gaardboe

HIMMERLANDS RAKKERE

- dagligliv og livsvilkår -

Nyrevideret udgave ved Jens Bråten

HIMMERLANDS RAKKERE

- dagligliv og livsvilkår -

Anton Gaardboe
Himmerlands rakkere - dagligliv og livsvilkår
Nyrevideret udgave ved Jens Bråten
Tegninger af Benny Dahl Hansen, Odder
© Copyright: Jens Bråtens Forlag
Lille Tingvej 7
9600 Aars
Tlf. 98 62 37 26

Dathoprint, Aars, 1992
1. udgave. 3. oplag
Sats: English Times

Alle rettigheder forbeholdes. Mekanisk, fotografisk eller anden gengivelse af denne bog eller afsnit af denne uden skriftligt samtykke er forbudt i følge gældende dansk lov om ophavsret. Undtagelse herfra er korte uddrag til brug i anmeldelser.

ISBN 87-981962 - 8-6

Anton Gaardboe

HIMMERLANDS RAKKERE

- dagligliv og livsvilkår -

Nyrevideret udgave ved Jens Bråten
Tegninger af Benny Dahl Hansen

JENS BRÅTENS FORLAG
AARS, 1992

Indholdsfortegnelse

	side
Forord af Jens Bråten	5
Forord af Anton Gaardboe	6
Forhandlinger og forslag til Natmandsvæsenets opløsning	7
GAMLE FOLK OM RAKKERLIVET:	
a. Antallet af rakkere	14
b. Rakkernes arbejde	18
c. Tiggeri og mad	26
d. Tyveri m.m.	34
e. Hekseri og overtro	41
f. Brændevin og tobak	44
g. Slagsmål	46
h. Nattekvarteret	49
i. Renlighedssans	54
j. Hårdførhed	55
k. Almuefolk går med rakkerne	56
RAKKERSLÆGTER:	
Nørager rakkere	59
Hole rakkere	62
Søttrup rakkere	63
Salling rakkere	64
Rakkeren i Morum	69
Hørby rakkere	70
Rakkeren i Visborg	70
Johannes Axelsen	74
Noter	84
Litteraturhenvisninger	87

Forord til den nyreviderede udgave

Det er mit håb, at nutidens læsere vil fatte interesse for 1800-tallets fattige og udstødte: rakkerne. Anton Gaardboe udgav i 1904 bogen »Himmerlands rakkere«, som focuserede på rakkernes barske liv.

Anton Gaardboe indsamlede sit materiale ved at besøge en række ældre mennesker i Himmerland, som kunne huske de enkelte rakkere. Der er således tale om en anden- eller trediehåndsberetning, men da der ikke findes en førstehåndsberetning om de himmerlandske rakkere, står Anton Gaardboes bog stadigvæk som det mest omfattende og mest værdifulde dokument om en overset og forfulgt befolkningsgruppe. Ud over systematisk at opsøge ældre mennesker med kendskab til rakkerne, gennemgik Anton Gaardboe en række skriftlige kilder så som herredsprotokoller, kirkebøger, retsdokumenter o.s.v.

Anton Gaardboe nåede ikke selv at fuldføre sit livsværk om rakkernes liv i Himmerland. Han døde i 1908, hvorefter hans mange optegnelser om de enkelte rakkerfamilier blev redigeret og udsendt af C. Klitgaard i 1912.

Første del af den nyreviderede udgave har jeg kaldt »Himmerlands rakkere - dagligliv og livsvilkår«. Det efterfølgende bind, der vil udkomme i 1991, hedder »Himmerlands rakkere - fra vugge til grav«. Her vil man kunne læse om rakkernes børn, om kæpkastningsceremonier ved rakkerbryllupper, om klapjagten i 1835 på de himmerlandske rakkere samt om rakkerkuler og begravelsesceremonier. Endvidere findes afsnit om 6 rakkerfamilier, bl.a. andre de navnkundige »Pludder Mads« og »Kryk Hans«.

I den nyreviderede udgave er teksten lettere omskrevet og redigeret, således at nutidens læsere let kan forstå og læse det oprindeligt lidt knudrede og kringlede sprog. Dialekttale og dialektord er bevaret, men ellers er teksten gengivet med nutidsdansk stavning.

Noter er angivet med * og forklaringer findes bag i bogen.

Tak for direkte støtte til udgivelsen fra **DEN HIELMSTIERNE-ROSENCRONESKE STIFTELSE, UNDERVISNINGS- OG KULTURUDVALGET FOR NORDJYLLANDS AMT** og **DRONNING MARGRETHES OG PRINS HENRIKS FOND.**

For tilsagn om køb af bogen rettes ligeledes en tak til SPAREKASSEN NORDJYLLANDS FOND, SPAREKASSEN HIMMERLAND og AARS BANK.

Til sidst en tak til illustrator **BENNY DAHL HANSEN** for godt samarbejde.

Jens Bråten

Forord af Anton Gaardboe til 1. udgaven

Materialet til denne bog er samlet på samme måde som til min bog »De sidste natmandsfolk i Vendsyssel«. I august måned 1900 begyndte jeg indsamlingen med at besøge alle sogne i Slet herred og en del sogne i Aars herred. I disse egne havde der gennem næsten hele forrige århundrede været nogle bosiddende rakkerfamilier, og mit håb om hér at gøre en god høst blev da heller ikke skuffet. Næste sommer kom turen til Hornum, resten af Aars, Gislum og Rinds herreder, og endelig i sommeren 1902 afsluttedes denne undersøgelse med Himmerlands østlige egne, nemlig Fleskum, Hellum og Hindsted herreder.

Det skal bemærkes, at jeg med bistand af lærere, præster og sognefogeder opsøgte de mest troværdige gamle folk - mænd såvel som kvinder - og lod dem meddele dels, hvad de selv havde været vidne til, dels hvad de havde hørt af deres forældre og af andre gamle folk. Selv om retsprotokollerne indeholder værdifulde bidrag til belysning af rakkernes liv, må man dog ikke tro, at rakkerne var til sinds at afgive nogen endog tilnærmelsesvis pålidelig tilståelse. Dette illustreres vistnok ret godt ved et forhør i Hellum Hindsted ret i 1830, da en ældre rakkerske på vejen til forhørsstedet siger til en yngre: »Passe på hva di mirres blådrer«.

Derimod har befolkningen rundt om i sognene haft rig lejlighed til at studere vandrefolkets ejendommeligheder både i nattekvarteret i bondens lader og på rakkernes samlingspladser ved havediger, sandgrave og andre steder.

Mange sognes kirkebøger er blevet undersøgt, som oftest med velvilje fra vedkommende præst.

Herredskontorernes arkiver har også stået åbne for mig til undersøgelse af, hvad der endnu fandtes. Størst var selvfølgelig udbyttet i Provinsarkivet i Viborg.

Denne skildring er et selvstændigt og særskilt arbejde og ikke, som nogle har ment, en fortsættelse af min skildring om det vendsysselske natmandsfolk. På den anden side er emnet jo denne gang det samme som i min ovennævnte bog.

Anton Gaardboe

Forhandlinger og forslag til natmandsvæsenets opløsning

Natmandsfolket var vel den klasse af landløbere, der forulempede almuen mest med vedholdende og nærgående tiggerier, trusler og tyverier. Regeringen, som gennem over- og underøvrigheden så ofte blev mindet herom, måtte omsider til at tage affære.

Da disse forhandlinger og forslag flere gange også angår natmandsfolket i Himmerland, vil jeg dvæle lidt ved dette. Ved forordningen af 21.3. 1685 tog regeringen det første skridt til at fjerne den herskende foragt både mod rakkerne og mod visse af deres arbejder. Hermed ville en skarp skillelinie mellem rakkerne og befolkningen have været fjernet, men den ædle hensigt nåedes ikke. Blandt andet af reskriptet af 22.10. 1714 og forordningen af 18.4. 1732 mærker man, at regeringen ikke glemte sine vanartede børn. I 1791 gav natmanden i Ribe anledning til en forhandling mellem kancelliet og amtsmændene, hvilket førte til fremkomsten af forordningen af 31.1. 1794.

Derefter begyndte en mere lang end interessant forhandling mellem regeringen og adskillige øvrighedspersoner rundt om i landet - både angående forståelsen af den sidste forordning og om forslag til natmændenes indlemmelse i det øvrige samfund. En ville have dem samlet i en kolonni, hvor de kunne opdrages af præster, en anden ville anvende dem som stokkemænd i retterne o.s.v. I 1803 i april måned spurgte regeringen alle Danmarks stiftamtmænd og amtmænd uden for Sjælland, om der fandtes natmandsfamilier, om natmandsembederne kunne afskaffes, og hvorledes natmændene kunne optages i det øvrige samfund. De indhentede svar og erklæringer lagdes ganske roligt til side i kancelliet, og rakkerne fik fortsat lov til at fremture i deres ugudelighed. Men regeringen fik ikke lov til at slumre helt ind.

I 1813 indsendte amtsprovst Krarup Lodberg til regeringen et omfattende forslag, hvilket han i 1817 lod trykke. Han ville have bekendtgjort ved kirkerne en bestemt søndag over hele Jylland, at beboerne denne og den næste dag skulle fange alle omløbere og bringe dem til sognefogeden og denne igen til herredsfogeden. For forsømmelse herimod skulle de bøde 5 rigsdalere. Natmandsfolkene skulle henvises til deres fødesteder, men dog skulle intet sogn have over 2 voksne personer. Børn over 2 år skulle »ved licitation« overdrages til »skikkelige folk«. Der skulle indrettes visse store skorstensfejerdistrikter, hvis udøver skulle oppebære løn i form af korn og frit hus. Natmandsnavnet »og endnu mere navnet rakker« skulle afskaffes. Befolkningen skulle også sørge for, at rakkerne fik noget at spise, når lejlighed gaves. »Viste nogen foragt mod dem, skulle den mulkteres derfor af øvrigheden på 1 til 10 rbd.«.

Samme år henvendte provsten i Låstrup (Rinds herred) sig til regeringen med et forslag. Han ville have natmandsstanden oprykket »med rod og top«, for eksempel ved at foretage en klapjagt på dem på en bestemt dag og så bringe dem i øvrighedens hænder.

De ældre kunne anvendes i militæret, de yngre til kanalgravning, skovhugst o.s.v. og de yngste oplæres i forskellige håndteringer.

Pastor Zimmer i Veggerby gav i 1815 en skildring af rakkerne i »Jydske Efterretninger«, nr. 45. Artiklen optoges samme år i »Fyens Stifts Adresse Avis« nr. 89. Han siger, at de vandrer i »frygtelige hobe«, og at han på en uge havde set 30 individer i sin gård. Han ønskede, at »driftige og formuende mænd« ville overveje, hvorledes denne »halvvilde folkestamme«, der »lever sig selv til besvær, den fremmede til forargelse og landmanden til skræk kunne beredes en lykkeligere eftertid«.

Hertil kommer en artikel i »Fyns Stifts Adresse Avis«, nr. 100 fra 1815. Den unavngivne forfatter ville ikke have rakkerne i tugthuset, for herfra slap de ud igen »og altid værre end de kom derind«. Derimod kunne de arbejde på fabrikker i købstæderne, eller de kunne få en hedelod at opdyrke o.s.v. Fra 1815 haves et bidrag i en lille pjece til forhandlingerne af assessor i landsoverretten, justitsråd S. Jørgensen. Efter afholdt mandtal over rakkerne skulle de, der var arbejdsføre og ikke kunne ernære sig selv, indsættes i offentlige arbejdshuse og have undervisning. De »gifte og bosiddende måtte nok ernære sig som hestegildere, svinesnidere, skorstensfejere o.s.v. Mandspersoner og kvinder, der ikke var ægteviede, skulle straks adskilles og måtte ikke opholde sig i et og samme sogn«. Enhver udvist foragt imod rakkerne skulle straffes hårdt. »Ja selv navnet natmand må ikke mere bruges o.s.v.«.

Tilskyndet af forskellige bladartikler og delinkventsager samt af Kra-

rup Lodbergs forslag henvendte stiftamtmanden over Ålborg stift, Fr. Moltke, sig i april 1819 til regeringen med anmodning om at tage skridt til at foretage en forbedring af natmandsfolkets kår og hjælpe det til »en tåleligere tilværelse«. Da der manglede arbejdshuse kunne de anbringes i Viborg tugthus - ikke for at behandles som »tugthusfanger«, men for at vænnes til arbejde. Han foreslår nedsættelsen af en kommission bestående blandt andet af stiftamtmændene i Ålborg og Viborg for at fremkomme med forslag til sagens løsning.

På baggrund af Moltkes henvendelse udsendtes et cirkulære af 22. juni samme år til alle amtmændene i Jylland med anmodning om at opgive antallet af natmandsfamilier i de vedkommende embedsdistrikter, ledsaget af forslag til en standsning af disse landstrygeres allehånde udskejelser. Som det kunne ventes, var meningerne om, hvad der mest hensigtsmæssigt kunne foretages mod omstrejferne, meget delte. Nogle mente, at de ældre mandlige kunne anbringes i hæren. Andre mente, at de skulle arbejde i fabrikker. Mere interessant end praktisk var et forslag fra herredsfogden i Lysgård og Hids herred om at lade dem danne kolonier i vore besiddelser uden for Europa, samt at der ved løsladelse efter udstået straffe, skulle indbrændes et mærke med krudt et eller andet sted på kroppen.

Regeringen vidste nu ikke i denne syndflod af anvisninger, hvilken den burde anse for den bedste. I 1822 pålagde man de nævnte stiftamtmænd

Jastrau: Rakkere på vandring

at fremkomme med forslag til at forebygge natmandsfolkets omstrejfen og at sørge for, at rakkerne blev nyttige samfundsborgere.

De to stiftamtmænds forslag indkom i december måned samme år. De foreslog oprettelsen af et tvangsarbejdshus til 150 lemmer i Viborg, hvor løsgængere og tiggere kunne tildeles såvel tugt som forsørgelse. Børnene skulle tages fra forældrene, og der skulle sørges for forsørgelse og opdragelse af børnene.

Af natmandsfolkets forskellige arbejder havde man kun brug for skorstensfejningen. Hvis nogen foretrak militærtjenesten frem for arbejdshuset i Viborg, skulle dette tillades. Kancelliet, der ikke længe efter fik opgivet, at opførelsen af huset i Viborg ville koste 30.000 rigsdalere, tog med glæde imod dette forslag. Men glæden forsvandt lidt efter lidt, idet kancelliet overvejede andre forslag, der heller ikke blev til noget.

Således fremkommer endnu to forslag fra året 1823 fra Undall, inspektør ved tugthuset i Viborg, og fra etatsråd F. Tøttrup, herredsfoged i Middelsom og Sønderlyng herreder.

Den første henvendte sig til kancelliet med forslag om at fange alle omløbere og derefter sende de tjenstdygtige natmænd som soldater til vore kolonier i de fremmede verdensdele. Han ville ikke have noget særskilt tvangsarbejdshus, men kun en tilbygning til tugthuset i Viborg og så have hele »skrabet« under eet tag. Børnene skulle tages fra forældrene og anbringes i særskilte bygninger til opdragelse o.s.v. Tøttrup nedlagde sine tanker i en lille pjece med den noget lange titel: »Noget til besvaring af det spørgsmål: Ved hvilke midler kunne de i Nørrejylland omvankende tiggerhorder, bekiendte under navnet natmændsfolk eller såkaldte kieltringer, forvandles til gode og duelige borgere?«

»At vedblive at hade, forfølge og straffe disse mennesker er - synes mig - højst ubilligt«, mente Tøttrup. Han mente heller ikke, at det iod sig gøre at oprette en koloni af disse mennesker. Derimod ville han efter engelsk mønster foreslå, at der i Nørrejyllands 50 herreder opførtes et hus med 1 tønde hartkorn eller 12 tønder land. For at spare udgifter kunne huset opføres af ler og lyng. Huset skulle udlejes til en bondefamilie på livstid, imod at denne tog en natmandsfamilie med kun et barn i tjeneste for »mad, drikke og de fornødne klæder«. Når husene var ledige, skulle de være tilflugtssteder for løsladte forbrydere, der var »foragtede af den hele jord«. De ugifte personer skulle fordeles i Nørrejylland, således at hvert sogn fik en person »som skulle tages for kost og klæder«. Hele dette system ville koste 15.000 rigsdalere. For at fratage beboerne lysten til at gøre disse tjenestefolk fortræd skulle det bestemmes, at hvis en af dem løb sin vej, måtte vedkommende sogn betale transportomkostningerne. Både

landpolitiet og grænsepolitiet måtte forbedres - det sidstnævnte for at holde styr på fremmede landstrygere. Subsidiært foreslår han at sende omløberne med »et eneste skib« til Nordamerika.

I 1826 kommer Undall atter frem med sit gamle forslag, men nu ønsker han landstrygerne sendt til Nikobarerne med Det asiatiske Kompagnis skibe.

Nu skulle man med god grund tro, at der var gode råd og forslag nok at arbejde med i kancelliets gamle trædemølle, hvor man af og til overvejede de to stiftamtmænds forslag om tvangsarbejdshuset i Viborg. De vise regeringsherrer kunne imidlertid ikke få ro til at tænke en tanke til ende, før der udefra kom nye forslag og velmente råd. Luften var så trykkende svanger med dette aktuelle spørgsmål.

Således tog i 1828 en indsender - herredsfoged Bülow i Fjends-Nørlyng herred - i »Viborg Samler« til orde for at henlede tanken på vore forsømte natmandsfolks børn. Man kunne her i landet ikke være bekendt ikke at opdrage »forladte og ulykkelige græske børn«, men man måtte heller ikke glemme at tage sig af vore egne natmandsfolks børn »fødte for det meste under åben himmel«.

Bülow skrev om børnene følgende: »De lærte under opvæksten kun at kende lasterne, men måtte savne alle livets goder. De gamle var uforbederlige og ville en gang uddø, men børnene burde tages fra forældrene og anbringes i et vajsenhus«.

I 1831 blev Ahlefeldt Laurvig stiftamtmand og amtmand i Viborg, og da han også ligesom sin forgænger i embedet interesserede sig for rakkerne, lod han d. 11.2. 1835 foretage en jagt på dem i Viborg amt. I anledning af denne jagt får han lejlighed til gennem sine korrespondancer med regeringen at slå til lyd for, at det nu er på tide at skride til handling i natmandssagen. Det så virkelig også lige straks ud til, at det skulle lykkes ham at få de gamle herrer strammet op til at slå et slag for hans forslag. Man kastede nu som flere gange tidligere sine øjne på stiftamtmændenes førnævnte forslag, idet der d. 15. august 1835 udfærdigedes et cirkulære til amtmændene, hvori man anmodede dem om at fremkomme med kommentarer til de to herrers fremsatte forslag om tvangshuse m.m. Besvarelserne fra over- og underøvrighederne indkom inden marts måneds udgang, men meningerne var nu som ved tidligere lejligheder meget delte. Blandt forslagene skal vi her blot nævne herredsfoged Jansens i Hobro, der i stedet for at sætte rakkerne i tvangsarbejdshus, hellere så dannet en koloni af dem, hvor de ernærede sig ved landbrug.

Endnu en mand var med til at komme med forslag. Det var rektor N. V. Dorph, der i 1824 udgav sin bog »Rotvælsk lexikon«. I 1836 tilstillede

han kongen sit forslag, hvor han foreslår oprettelsen af et ridende gendarmeri på 100 eller 50 ryttere til at opsnappe rakkerne samt en tvangsarbejdsanstalt i hver af de tre provinser Nørrejylland, Slesvig og Holsten. Dorph skrev blandt andet følgende: »Når man så hen til, at disse kjeldringer, der ved undfangelsen selv allerede ere stemplede til fordærvelse kostede landet 40.000 rbdlr. foruden de mange ulæmper, de forvoldte befolkningen, var det på tide at skride til handling imod landløberne«.

I den jydske stænderforsamlings møde d. 24. maj 1836 oplæste biskop Øllegård et forslag fra 39 beboere i Rind og Herning sogne, Ringkøbing amt, indeholdende bestemmelser til forebyggelse af rakkernes omstrejfen. Da forslaget, der var formuleret i 6 afsnit, ikke indeholder noget særligt nyt, som vi ikke kender fra tidligere tid, skal her kun anføres, at forslaget ved afstemningen afvistes med stor majoritet. På samme møde lykkedes det justitsråd Fjelstrup at få nedsat en komité, som skulle bedømme et af ham stillet forslag ligeledes til ophævelse af natmandsvæsenet. Komiteen, der kom til at bestå af 3 medlemmer, ender sin betænkning med at foreslå en henvendelse til kongen om at fremkomme med en lov udformet som et 6-punkts program, som kunne bidrage til at gøre omløberne til skikkelige medborgere. Ved afstemningen over, hvorvidt man skulle fremsende et sådant forslag, stod stemmerne lige og således bortfaldt sagen. (Da det vil blive for omfattende her at gengive Stændernes forhandlinger, henvises til Stændertidende for Nørrejylland 1836 I spalte 578-85 og II spalte 990-1017).

Grunden til, at alle disse forhandlinger dog endte med at løbe ud i sandet, må man ikke helt søge i manglende evne og vilje til at udrette noget. Det var måske lige så meget uheldige tidsomstændigheder, der her som i så mange andre forhold trådte hindrende i vejen. Endnu befandt fattigforsørgelsen sig på et særdeles mangelfuldt stadium, og røsterne fra det folk, der måtte udrede de følelige kontributioner til landstrygerne, nåede sjældent eller aldrig de steder, hvorfra reformerne skulle komme.

Christen Dalsgaard: Hoved af en natmand (1856)

Gamle folk om rakkerlivet

A: Antallet af rakkere

Hverken af den ældre trykte litteratur så lidt som af mine indsamlede oplysninger kan man drage nogen sikker slutning om antallet af natmandsfolket i Himmerland, og endnu mindre for hele Nørrejyllands vedkommende for et bestemt år inden for det tidsrum, som denne skildring omfatter.

Hvad antallet for hele Nørrejylland angår, taler Tøttrup i sin bog både om 1.000 og 300 personer, så heraf bliver man ikke klog. I »Viborg Samler« 1835, nr. 59, anslås »de frie medlemmer af hiin stat til 800 á 1.000«. Det første af disse tal går flere gange siden igen både hos Dorph i hans »Forslag« fra 1836 samt i »Stændertidende for Nørrejylland«, 1836 I, spalte 580 og i »Dansk Folkeblad«, 1841, nr. 27-28. I modsætning hertil antager Dyrlund ikke, at antallet i tiden omkring 1820 kan sættes højere end til 3-400, og i 1835 regner han endog med 100 personer mindre.

Med hensyn til Himmerland lader det sig heller ikke gøre at finde nogen løsning på dette spørgsmål.

Rakkerne havde størst forkærlighed for hedeegnene, hvor befolkningen boede mest spredt. På sådanne steder kunne de nemlig mest ugenert leve deres lovløse og frie liv. I Ålborg amt, der jo udgør den største del af Himmerland, skulle der derfor have været flest rakkere i Aars, Slet og Gislum herreder, hvorfra de efter Moltkes beretning i hans forslag fra 1819 vandrede ud og hjemsøgte befolkningen »i hele flokker«. Men også i andre egne af Himmerland havde man set store skarer af dem. Om forholdene i Rinds herred er beretningerne f.eks. hos Dyrlund* noget modsigende. Om Fleskum, Hellum og Hindsted herreder haves så godt som ingen skriftlige meddelelser. Det ville nok gå den, der ville tælle rakkerne, på samme måde, som den, der ville tælle stjernerne: Han ville stadig gøre nye opdagelser. Således ser man, at antallet af disse folk ved tællinger for Ålborg amt i 1803 opgives til 16 og i 1819 til 100 personer. Angivelsen vækker dog tvivl, selv om man begge gange talte efter forskellige regler. De 33 personer, som ved jagten d. 11. februar 1835 indfangedes i Ålborg amt*,

udgjorde ikke rakkernes virkelige antal i Himmerland på det angivne tidspunkt. Det berettes såvel af befolkningen som i forhørsakterne, at en del af rakkerne den nævnte dag lå skjult i folks lader, medens andre havde gemt sig i lyngen på de store heder og i moserne.

Der er ingen tvivl om, at rakkerne har optrådt mest talrigt i Slet herred. Denne kendsgerning beror nok for en del på, at der omkring 1830-40 hér har boet flere familier af rakkere i fattighusene i herredet.

Sådanne fattighuse, hvor der fandtes nogle af »vore egne folk«, som de udtrykte sig om stammens medlemmer, blev naturligvis stationer for alle Jyllands hjemløse rakkere, når de var på egnen. Der har i Aars, Gislum og Hornum herred været set lige så store flokke af rakkere som i Slet herred. I Gislum herred har der jo i mands minde været 2 til 3 rakkerreder, men også i landsdelens øvrige herreder - undtagen Hindsted - kan man finde enkelte beretninger om større flokke, men de har langt sjældnere været iagttaget dér.

Gamle folk, der ikke kan huske noget bestemt tal, fortæller, at de gik i »store komplotter« eller i »store hjordtal« eller lignende. De ældste folk har set indtil et halvt hundrede forsamlet på eet sted, men i de fleste tilfælde har man kun set fra 10 til 20 personer i flok.

Der kom sjældent flere end to ind på et sted, og det var sædvanligvis »hunrakkere«, for at bede om nattely, men om morgenen talte man ikke sjældent op til 20 eller mere - komme ud af laden, beretter de gamle.

På heden mellem Lundby og Søttrup lå en dag i 1843 over 20 voksne »hanrakkere« foruden kvinder og børn. Da de så en forbipasserende kone, løb 3 til 4 efter hende, men da nogle af den gamle »Rakker Elias'« sønner, som var i forsamlingen, kendte hende, sørgede de for, at hun ikke blev antastet af deres kammerater.

En nu afdød gårdmand i Lundby hart fortalt, at han engang havde set 36 natmandspersoner forsamlet i en lade dér i byen.

Det er blevet påstået, men også modsagt af andre, at før Limfjorden i 1825 brød igennem Aggertangen, gik rakkerne i store flokke fra Løgstør til Aggersund. Dette skete, når det havde blæst stærkt fra vest i flere dage.

Omkring 1843 så man tit i Ranum flokke på 20 personer, og på samme tid iagttoges lignende flokke flere steder i Gislum, Aars og Hornum herreder. I Hornum herred forsamlede rakkerne sig oftest i Djørup i Bislev sogn.

Da rakkerne omkring 1834 var i Ellidshøj, kom en vis hunrakker ind for at bede om almisse. Man spurgte hende så om antallet i truppen, hvilket hun opgav ved følgende remse: »Mi søster å hinne mand, mi moster å hinne mand, Johan å de spæ børn, mi mand å mej!«.

Den største forsamling, man har iagttaget i Himmerland, så man i 1834 på en mark syd for Ullits kirke, hvor 50 personer var kommet sammen for at deltage i festlighederne ved et rakkerbryllup. Man havde formentligt valgt netop denne plads for at demonstrere mod sognepræsten. Efter vielsen kogte de mad på marken og holdt gilde.

I Svingelbjerg i Rinds herred holdt rakkerne i deres velmagtsdage til i »grumme store komplotter«, og i Skals by havde en gammel mand set dem i flokke på 14 og 16 personer. I Roum og flere andre sogne i samme herred har man kun set lidt eller intet til disse folk.

I Dal og Storvorde sogne i Fleskum herred har man omkring 1835 set rakkerselskaber på henholdsvis 18 og 15 personer.

I Hellum herred har man også i Store Brøndum, Skørping og Bælum sogne haft besøg af landstrygerne. I det første af disse sogne måtte sognefogeden omkring 1879 yde assistance med at fordrive en trup, som havde gjort sig ud til bens i Ejstrup by. De angav at være hjemmehørende på Lemvigegnen.

I 1833 lå omløberne i »store hobe« - blandt andre »Rakker Rasmus« og »Kryk Hans« - i Skørping ved havedigerne, hvorfra de søgte ind i boligerne og truede konerne til at give sig almisser. På samme tid hjemsøgte de samme selskaber også Bælum, hvor en gammel kone har fortalt, at før hun kunne mindes, skulle hendes farbroders lade undertiden have været »propfuld« af rakkere.

Det skal her antydes, at det muligvis kunne tænkes, at andre forhold, end hvad der tidligere er anført om rakkernes forkærlighed for hedeegnene har medvirket til at holde dem nogenlunde borte fra de østlige egne af Himmerland. Man har nemlig der langt op i tiden i flere sogne haft sine fattigfogeder, stodderfogeder eller som de oftest benævnes - stodderkonger - til at holde styr på tiggerne. Det var en institution, som jeg aldrig har hørt omtalt i Vesthimmerland*. Man har rigtignok fra Volsted sogn berettet, at disse lovens håndhævere ikke formåede at holde styr hverken på rakkerne eller andre omløbere, for »når kongen gik ud ad den ene ende af byen, gik rakkerne ind ad den anden«. Måske havde stodderkongerne mere ben i næsen andre steder! Man har således fortalt i Als sogn, at en foged dér i 1833 tærskede løs på den vagbonderende betler »Per Normand« med sin sabel engang denne sad og spiste sin mad ved et dige. Det er muligt, det var gammel gæld, som blev betalt ved denne lejlighed. »Normanden« var en hård karl, om hvem det blandt andet vides, at han ved en tidligere lejlighed med sin hjortekæp, hvis håndtag udgjordes af et vædderhorn, havde drevet stodderkongen fra Storvorde tilbage til byen, da denne havde begivet sig ud for at anholde betleren.

Selv om disse kommunale politimænd var forfaldne subjekter, der ikke kunne holde sig fra at smage på indholdet af betlernes lommelærker, er det dog ret naturligt, at institutionen dæmmede ret godt op for de næsvise tiggeres udskejelser.

At rakkerne ikke yndede foranstaltningen med stodderkongerne findes en bestemt udtalelse om i et forhør i Hellum Hindsted Ret i 1830. En rakkerske siger nemlig, at hun og hendes kæreste var godt kendt i Gislum herred og flere steder i Østhimmerland, »hvor de dog ikke havde været, siden de fik fattigfogeder dér«.

Enkelte vendinger i himmerlændingenes daglige tale såvel som enkelte skikke vil længe bevare mindet om det forsvundne vandrefolk. Uden at ville påstå, at for eksempel spillene »femkort rakker« og »trekort rakker«, der så stærkt leder tanken hen på det folk, hvis navn de bærer, oprindelig er opfundet i Himmerland, ved jeg dog fra mit ophold dér omkring 1882, at spillene brugtes meget af gamle folk, og at spillerne også i flere dage efter fandt fornøjelse i at minde hinanden om, hvem der sidst »blev rakker«. I Vesthimmerland har jeg hørt en talemåde om en høj kvinde, at hun var »så lang som halvanden rakkerkælling«, og ligeledes har jeg hørt i Hornum herred, at »tusind tak er rakkertak«.

Man har ikke i Himmerland haft så mange forskellige benævnelser for disse folk efter deres håndteringer som i Vendsyssel. Man har kun et enkelt sted hædret dem som »kæltringer«, og alle andre steder har de gået under fællesbetegnelsen »rakkere«.

Hans Smidth: Tegning af en gammel rakker

B: Rakkernes arbejde

Hvis rakkerne havde hørt Vorherres formaning om, at mennesket skal æde sit brød i sit ansigts sved, har de enten helt misforstået budet eller også anset det for at være betydningsløst, for større dagdrivere end disse folk har næppe eksisteret i vort fædreland. Denne store ladhed, som den flittige landalmue dagligt var vidne til, spores også gennem de gamles beretninger, hvilket har medvirket stærkt til at vække og nære den herskende antipati imod dem. Det var jo netop i den travle sommertid, at den flittige landmand hele tiden havde lejlighed til at iagttage deres mageligt henslængte, dovne kroppe ved kornmarker, i grøfter, ved diger og andre steder. Fra trykt litteratur såvel som fra retsprotokoller, kan man flere steder henvise til samstemmende udtalelser om deres uvirksomme liv.

I S. Jørgensens bog fra 1815, siger han, at de er »vant fra ungdommen af til lediggang«, og i »Dansk Folkeblad«* udtrykker en meddeler sig, at »lediggang og ørkesløshed er deres yndlingslyster«. Af adskillige forhør fremgår det, at flere af dem havde fået polititilhold om i henhold til den bestående lovgivning at tage fast tjeneste, og nogle havde virkelig også gjort tilløb til at efterkomme tilholdet ved at gå i tjeneste hos landmændene, men nogen lang og tro tjeneste blev det aldrig til. Enten kom deres egen familie eller andre fremmede landløbere og trak dem med sig, eller den medfødte flygtige natur fik overtaget, således at livet gled ind i lediggang. Det hedder i forhør og domme, at de »ikke ville tjene«, eller at de »aldrig havde søgt tjeneste«, og om Jens Mortensen Hvam anføres i en dom fra Hornum Fleskum herred i 1839, at han havde forklaret, at han ikke tog tjeneste, »da han var uvant til bondearbejde«, mens den fulde sandhed var den, der også udtales i en betænkning i den første jydske stænderforsamling*, at »de unddrage sig fra stadigt og ordentligt arbejde«, eller som Krarup Lodberg i sin bog ligeledes udtrykker det: »De fleste af disse mennesker, som er opfødt i dovenskab og lediggang, have ingen lyst til ordentligt arbejde, finde det mageligere at ernære sig af betleri og ville derfor ej søge eller modtage tjeneste«.

Lad os engang prøve at undersøge, hvad landstrygerne selv mente om den side af deres liv, for måske er den dom over dem uretfærdig. Vi har jo den fælles svaghed, at vi så let kan opdage andre menneskers svagheder.

Hundene kunne heller ikke lide rakkerne. Når en rakkerske ville gå ind ad en dør med vuggen på nakken, var hun oftest forfulgt af 3 til 4 hunde. Både af hensyn til vuggen og hundene gik hun sidelæns ind gennem døren og fægtede kraftigt med stokken efter de firbenede forfølgere samtidig med, at hun fremsagde følgende remse: »Å, bitte muer, hår i et nøj å ska

ha' klinke i daw, eller lodde', eller en rude sat ind eller kitte', eller æ skorsten fejet?«. Hvis der blev svaret nej, tilføjede hun: »Å, herregud, hun hår val it æ par æg, søe muer?«. Heraf måtte man straks fristes til at antage dem for flittige og alsidige håndværkere, men når man ser på slutbemærkningen, løber det hele ud i et ufrivilligt vidnesbyrd om, at natmandsfolkets forskellige småhåndteringer også var et påskud for deres tiggen og tryglen*.

Til de virkelige rakkerarbejder hørte blandt andet latriners rensning, skorstensfejning og flåning af alle selvdøde kreaturer samt dræbte heste, kalve, hunde og katte. Disse arbejder blev udført af rakkerne indtil forskellige forordninger* i forening med den stigende oplysning omkring ved midten af det nittende århundrede havde fjernet de stærke fordomme mod disse arbejder.

Til hesteslagtning benyttede de - ligesom rakkerne i Vendsyssel - lange knive. Disse knive benyttede de antagelig også i ældre tider, når de ville tiltvinge sig gaver. En gammel kone har berettet, at når Hole rakkerne om aftenen sleb de lange knive, kunne det i stille vejr høres i de omliggende byer, og når de så for eksempel kom til Damgårdene i Farsø, forsikrede de, at de ikke ville gøre disse beboere fortræd, for dér kunne de få gode almisser.

Både »Rakker Elias'« sønner og Kristen Hansen fra Hole brugte samme fremgangsmåde ved hesteslagtning. De bandt nemlig den anden hest til benet af den først slagtede, den tredje til den anden og så fremdeles, og de havde en stok i den ene hånd til at slå med, hvis de stak fejl med kniven. Kristen Hansen brugte kniven i venstre hånd og stokken i den højre hånd, og hans kone »Birret Ryssing« samlede fedtet i en pose.

»Rakker Morten« slagtede en hest ved Tolstrup by, men stak forkert og hesten løb efter rakkeren, som måtte søge redning i en rævegrav, indtil dyret var forblødt. »Niels Jæger« i Visborg var lige så uheldig ved Viffertsholm, hvor hesten dog var tøjret. Den sled sig imidlertid løs, og jægeren måtte søge dækning i et træ, indtil hesten var faldet om i nærheden af rakkerkulen. Større dyrplageri synes at have fundet sted ved Løgsted, hvor en rakker omkring 1840 stak en hest, som derefter løb med kniven i brystet en halv fjerdingvej ad vejen mod Ranum, før den faldt.

»Rakker Elias« kunne slagte og flå en hest på en time, og Kristen Hansen Hole kunne ifølge »Det Jydske Almueliv«* flå en hest hurtigere end en kone kunne tage skindet af et får. Om »Rakker Rasmus'« kone sagde hendes søn: »Mi muer kan flå 12 krikker om æ daw, å røg 18 piber tobak om æ daw«. Rakkersken »Eva fra Røjdrup« flåede heste i Stenild i 1814, og Karen fra Nørager flåede og skar heste og agerede tillige dyrlæge og var

meget dygtig, forsikrer man. Før nogen nulevende kan mindes, kom en rakkerkone fra Ålborgegnen kørende med en hest til Skørping og Solbjærg for at flå og »skære heste«. Dyrene skulle ved den sidstnævnte operation kastes omkuld to gange, og sidste gang skulle såret brændes med et gloende jern*.

»Birret Ryssing« kom katte i en sæk, lagde dem på et bræt og satte sig på sækken i en vuggende stilling, indtil dyret var kvalt. »Krik Bertel« fra Låstrup satte sig på kattens hals over kanten af en halvdør, indtil dyret døde. »Niels Jæger« tog enten disse dyr ved benene og slog dem ihjel imod en sten eller også kom han dyret i en sæk og slog det ihjel med en vognkæp. Engang havde han flået en kat og derefter kastet den ud ved siden af et havedige. Da man lidt efter så til det flåede dyr, »lå det endnu og gabede og pustede«, fortalte en gammel kone i Skelund.

De første natmandsfolk, som gamle folk i Himmerland kan mindes, var næsten alle sammen beskæftiget med at flå, rense latriner og feje skorstene. Senere, da flåningen ikke indbragte tilstrækkeligt, tog både disse og så godt som alle andre af stammens mandlige medlemmer glarkisten på nakken og gik rundt. Glarkisten havde form som et chatol og var for det meste grønmalet.

De udførte nu næsten alle slags håndværk, og de kaldte sig glarmestre og blikkenslagere. Anders Eliasen lavede endvidere for eksempel lyngkoste, og efter 1848 var rensningen af seminariets og præstegårdens latriner i Ranum udelukkende i hænderne på ham, hans to brødre og »Bitte Stoffer«. Arbejdet betaltes med 4 mark. »Stoffer«, der var »en tynd pjalt«, var den eneste, som kunne gå op i seminariets skorsten for at feje, hvilket han fik 1 mark for. Alle disse penge omsatte de i brændevin, som blev drukket i nogle sandgrave ved østsiden af præstegården.

Under et forhør ved Aars Slet herred i 1863 forklarede »Stoffers« kæreste, at han nok kunne forsørge dem begge, idet han fik 16 til 24 skilling for hver skorsten, han fejede, og han loddede og klinkede og fik 1 skilling for hver klinke.

»Kryk Hans« og »Pludder Mads« havde, så vidt vides, aldrig glarkiste med sig. »Kryk Hans« havde altid flået og fejet, men af et forhør i 1847 ved Rinds Gislum herreder oplyses det, at han året i forvejen på herredskontoret i Skive havde fået pas som »timsmager«, men han udførte også rakkerarbejder, som bestod i at tage »skind af hunde«. Ved tidernes ugunst var rakkerarbejdet nu henimod århundredets midte skrumpet så stærkt ind, at det blev nødvendigt at søge et bierhverv.

Af det eneste forhør, som kendes over »Pludder Mads« fra 1830, ses

det, at han ernærede sig som skorstensfejer og flåer. Glarmestrene lavede kit af tjære og kridt, som skulle være meget godt. At skorstensfejerbestillingen lige så vel som hesteslagtningen ikke var helt ufarlig skal her anføres et eksempel på. »Kryk Hans« kom engang til Buderupholm og fik lov til at gå op i skorstenen, men Hans var nu noget gammel og bentøjet ikke i den bedste orden. Da han var kommet til det øverste af skorstenen, gled han og faldt i et temmeligt hurtigt tempo ned på ildstedet til fruen. »Om forladelse nådige frue«, udbrød den uheldige fejer. »A kommer så dristig«. Både han og fruen slap dog med forskrækkelsen.

Axel Jensen og dennes søn Jørgen var kludesamlere. Peder Lind lavede nåle og hægter. »Rørmanden« i Højby lavede væverør, og Niels Nielsen Lund var sadelmager. Den store velkendte kobbersmedfamilie kunne lave og reparere alle slags kobbersager.

Flere af natmandskvinderne i Himmerland kunne karte og strikke. Det kunne måske tænkes, at flere af dem havde lært disse sysler i tugthuset, man da mange af dem først havde slået sig sammen med rakkerne i den voksne alder, kunne de antagelig have fået denne lærdom i barndomshjemmet. De fleste strikkede strømper og strømpebånd, men en rakkerske oplyser i et forhør i 1842, at hun også havde »strukket uldne klokker« og solgt disse. J. Kierckebye anfører i sine meddelelser om natmandsfolkene i »Jydske Samlinger«, at han ikke har hørt, at nogen af kvinderne kunne spinde. Jeg kan dog anføre et sådant eksempel. En rakkerske siger i et forhør i Hornum Fleskum herreders ret i 1837, at hun havde betlet uld, som hun havde spundet til strømper til sin kæreste. Også om »Kryk Hans« berettes det, at han kunne spinde, hvilket han havde lært i tugthuset, og en dreng havde sammesteds lært at væve.

»Rakker Else« var af fuldblods rakkeræt, men hun roses af befolkningen for dygtighed i al sin gerning. Hun tjente som kokkepige på Bjørnsholm omkring 1840, og på gården fandtes dengang et fårehold på 80 til 100 får. Gårdmændene i Ranum fik da besked på at afgive mandskab i fåreklipningstiden, og der sendtes unge uøvede piger og karle, men ingen af dem formåede at konkurrere med Else.

Det berettes fra alle egne, at fiskeri var rakkernes kæreste syssel, og de var også ganske gode til dette arbejde, hvilket ikke kan forundre, for fiskeri med medestang - »æ gaj« - må dog lige passe til den største dagdriver. De håndterede ålejernet lige så godt som medestangen. De bedste fiskere blandt rakkerne i Himmerland skulle have været brødrene Anders og Kristen Eliasen. Flere gamle folk troede om dem, at de kunne hekse ål frem, hvor man ellers troede, at der ingen var. De kunne for eksempel opdage, hvor ålene var gået ind i åbrinkerne. Så jog de jernet ned i jorden og trak

ålen frem. Også midt inde på en eng så man dem jage lysteren et stykke ned og trække ålene frem af jorden.

Anders gik altid med en meget høj hat, en rigtig skyskraber, som man kaldte en »trebindingshat«. I denne havde han, når han gik på fiskeri, blandt andet en tollekniv og en flaske brændevin. Når han fiskede »på tørt land« - d.v.s. inde på engen - skar han grønsværen rundt om ålejernet bort med kniven og trak derefter ålen frem. Når den var oppe, sagde han: »Den var sgu en dram værd«. Han fiskede også engang ål hos en gårdmand i Giver, med hvem han havde aftalt, at gårdmanden skulle have halvdelen, men rakkeren fortrød overenskomsten og samlede alle ålene sammen i hatten og fortalte manden, at fiskeriet intet udbytte havde givet. Tjenestekarlen havde imidlertid set dette kneb og gik hen til Anders og slog hatten af hans hoved, og ned på engen trillede de dejligste ål, hvoraf manden nu kunne få sin halvdel.

»Klæmen« bedrog ligeledes en mand i Stistrup i Foulum, for hvem han skulle fiske til en barnedåb. Den første dag fik han fire fine mellemmader og en flaske brændevin, men han kom den første aften hjem uden fisk og fortalte, at han havde mistet krogen, men i virkeligheden havde han solgt fiskene. Den næste dag blev han ligeledes forsynet med mad og brændevin, men så blev han helt borte.

Kristen Eliasen sagde i et forhør i 1835, at han kunne ernære sig ved fiskeri. Rakkerne forstod også at »blusse«. To mand fulgtes ad, og den ene bar en rist med lyng på. Ved at tænde ild i lyngen og holde blusset ud over vandet, kunne den anden se at stange ålene på bunden af åen.

Man har også set splitternøgne hanrakkere gå og fiske med de bare næver i bækken ved Bislev. Ål og ørreder blev kastet op på land, hvor kvinderne greb dem og puttede dem i posen. Ude på en holm i Limfjorden ved Løgsted lå ofte flokke af rakkere 8 dage i træk og stangede en mængde ål.

Det vederlag, de himmerlandske rakkere beregnede sig for deres arbejder, afviger ikke stort fra, hvad vi kender fra Vendsyssel.

»Ry Hans« fra Hole sagde: »8 skilling for æ kat å kræng, 8 skilling for æ hund å flæ, 1 mark for æ helmis å ta' å, å 18 skilling om den er fråsen«. Han sagde også: »Hvis mi salig kuen Ellen hå væt løwwen, ku vi sakrapin i mæ ha vendt den størst hest, di hår på Hessel«. Han mente, at de kunne have slagtet og slået den. Anders, Kristen og Johannes Eliasen havde de samme priser for deres arbejder som »Ry Hans«.

Nørager rakker ville have: »8 skilling for æ kat å hæng, 12 skilling for æ hund å kræng, 1 mark for æ krik å flå, å 8 skilling te' om hoverne skal å'«.

C: Tiggeri og mad

Landløberiet med det deraf følgende tyveri, vold, betleri m.m., var i gamle dage en hård svøbe for samfundet og ramte vistnok den næsten værgeløse landalmue hårdest. Regeringens velmente bestræbelser for at dæmme op for for eksempel betleriet og løsgængeriet gennem de mange lovforbud forblev nytteløse, så længe fattigforsørgelsen endnu ikke havde antaget nogen virkelig fast form*.

Af de gamles beretninger, så vel som af retsakter fra alle Himmerlands jurisdiktioner fremgår det, at landløberiet og betleriet både af natmandsfolk og andre landstrygere har floreret stærkt i denne landsdel gennem hele den første halvdel af forrige århundrede og til dels også i tiden derefter. At folk, der tilhørte den dannede klasse også kunne rives med af landløberiet fremgår af et forhør ved Lundbæk birk, hvor præstens søn fra Veggerby, Andreas Nors, som også havde været i tugthuset, i 1822 tiltaltes for løsgængeri. Som et kuriosum kan anføres, at ved Lerkenfeldt birk begynder 16.11. 1803 et meget vidtløftigt forhør over en betler, der vistnok lige så lidt som den foregående fandtes i rakkerlaget. Han beskyldtes for at have betlet om flæsk, og da han ikke fik noget, slog han vedkommende kone. Han påstod, at han slog hende, fordi hun sagde, »at ingen kieltringer måtte gå om og betle«. I retten angav han, at han betlede, fordi hans kone, som han kaldte en »kieltring kvinde«, ville sulte ham. Han anklagedes også for trussel og vold mod andre folk og får sine synder takseret til 8 år i Viborg.

Blandt alle de mange omløbere fandtes så vidt vides ingen med så stort et talent for betlerhåndværket som natmandsfolkene, der havde tiggeri og tyveri som deres »hovednæring«*. De havde i århundreder arbejdet flittigt indenfor den førstnævnte næringsvej - uden at forsømme den sidstnævnte - og derved opnået at få sat et godt system i sagerne, så de på deres strejftog forstod, »at afklapse landsbyerne efter noder«*. Det anføres ofte, at kvinderne havde »størst lykke« med tiggeriet, og det samme fremgår også af retsakterne. I et forhør i 1837 sagde Anders Nørager, at »det var almindeligt iblandt natmandsfolkene, at mandfolkene ej betlede, men at fruen-

timmerne gjorde sådant, og derefter dele med mændene, hvad de erholde«.

»Bitter Stoffer« udtalte ligeledes i et forhør i 1847, at hans kæreste betlede, »fordi hun er bedst vant dertil«.

De natmandsfamilier, der enten havde egne boliger eller havde tilhold i fattighusene, benyttede fortrinsvis sommermånederne til omløberiet. For de boløse derimod var livet en næsten uafbrudt og hensynsløs vandring lige fra vuggen til graven. Den gamle rakker Ellen, der var »61 eller 62 år gammel«, forklarede i et forhør i 1833, at hun »aldrig havde opholdt sig noget sted uden een nat, kun da hun fødte sønnen Frederik Klemmensen i Sjøstrup i Aars, var hun der i 8 dage«, og en anden rakkerske oplyser, i et andet forhør, at hun »ikke havde befattet sig med andet end løsgængeri og betleri«.

Andre udtalte kun i forhørene, at de »altid havde strejfet« eller lignende. De mest durkdrevne ville ikke så gerne tilstå, at de også havde betlet.

Når man ved, hvor høj en pris de satte på det fri vandreliv, lyder det næsten som en vittighed, når Anders Nørager i et forhør i 1835 oplyste, at han lod sig anholde af sognefogeden, fordi han var ked af at vandre. Der kunne anføres et noget lignende tilfælde, som dog adskiller sig fra det sidste derved, at det forekommer mere troværdigt: Zidsel Marie Henriksdatter dømtes i 1844 ved Hellum Hindsted Ret for løsgængeri og betleri. I dommen anføres, at hun i 1843 havde meldt sig til byfogeden i Hobro for at blive arresteret, fordi hun ikke kunne ernære sig. Dette er jo et enestående tilfælde, men forklaringen ligger måske der i, at hun havde betlet i egne, hvor betlerne efter kommunalloven af 13.8. 1841 ikke længere mødte den sædvanlige gæstfrihed.

Krarup Lodberg anfører et sted i sin lille bog: »Da disse mennesker - rakkerne - have intet fast opholdssted, så er der ingen fattigkommission og ingen skolekommission, som antager sig sådanne løsgængere, desårsag de i en vis henseende ere nødte til betleri«. Selvom dette, så vidt det kan ses af sammenhængen, er sagt med henblik på børnene, kan det måske også godt gælde for de ældre. Løsgængeri og betleri var jo en overtrædelse af loven.

Hvis nu det samme samfund, som ved lovgivningen søgte at beskytte sig imod disse onder, indirekte tvang de hjemløse tiggere til landløberiet, hvem brød så loven: enten de sidstnævnte eller befolkningen selv? Jeg vil anføre nogle eksempler, hvoraf man måske kan udlede svaret. Maren Marie Johannesdatter anholdtes i 1830 i sit 17 år. Hun var nu ganske vist en vild natur, der som barn var løbet bort fra sine opdragere og var blevet dømt til at sættes under strengere tilsyn. Senere forlod hun et tjenestefor-

hold, fordi hun der blev udskældt for »kieltring«, hvilket heller ikke havde bidraget til at gøre hende mere rolig.

Den skik at forsørge de fattige »på omgang« anvendte man også i Himmerland over for rakkerne*. Forsørgelsen på omgang stammer vist nok fra bestemmelsen i reskr. af 28.3. 1732, om at de fattige skulle bespises 1 til 2 dage om ugen hos bønderne på landet, mod at de skulle udrette noget i de dage for bonden.

»Skrå Stine«, Axel Jensen og hans kone var »på omgang« i Salling sogn, og Jens Mortensen Hvam nød samme forsørgelse i Hvam sogn. I et forhør i 1835 - Aars-Slet herred - forklarer han, at da han efter udstået straf i Viborg Tugthus kom hjem til Hvam, blev han »sat på omgang, men da han måtte høre mange onde ord fra bønderne, drev han bort«. I dom af 1839 over den samme person oplyses, at han igen havde været forsørget på samme måde i sit hjemsogn, men da så præsten gav ham tilladelse til at foretage en udflugt, begav han sig på løsgængeri igen. »Bitte Stoffer«, der skulle forsørges i Sebber sogn, forklarede i et forhør i 1847, at efter at han i 1846 var vendt hjem til Sebber, gav præsten dér ham tilladelse til i 3 uger at gå omkring på egnen og søge om tjeneste. Da han efter de tre ugers forløb kom tilbage og ingen tjeneste havde fået, svarede præsten ham »at han så måtte gå så vidt omkring, som han ville for at søge om fortjeneste, da de havde så mange fattige på sognet og kunne derfor ikke give ham nogen understøttelse«.

Der kunne fremføres flere lignende eksempler, men af de anførte vil det formentligt tilstrækkeligt tydeligt fremgå, hvorledes befolkningen søgte at forstærke vandrelysten hos betlerne for selv at blive fri for de påtvungne gæster. - Den samme opfattelse af dette forhold, findes ved den første jydske stænderforsamlings møder, hvor et medlem udtalte, »at henvisninger af natmandsfolk til det sogn, hvor de var født, vakte uvilje i sognet, som foranledigede, at de anholdte personer så meget mere tilskyndedes til straks igen at begive sig på vandring«*.

Man var i det hele taget heller ikke så nøjeregnende med den måde, man blev disse ildesete snyltere kvit på. Rakkeren S.H., som havde fået en ben- og rygskade i et slagsmål, faldt samme dag, han var blevet lemlæstet, i Binderup å, hvor han ville gå over på et gangbræt. Det lykkedes ham dog at få fat i brættet, og her holdt han sig fast og råbte om hjælp stående i vand til halsen. En karl fra Kongens Thisted kom ham til undsætning. Befolkningen på egnen har været ondskabsfulde nok til at berette, at beboerne i N. kommune, hvor rakkeren skulle forsørges, ikke var særlig begejstret for den hjælp, som ydedes staklen af den barmhjertige redningsmand.

Af et enkelt træk, som er berettet, kan man måske drage den slutning, at ihvertfald enkelte af rakkerne var klar over den gene, de forvoldte befolkningen. Peder Linds døtre omtales som rigtig »pæne« piger, hvem unge karle af almuen ofte kastede et venligt øjekast til. En karl i Østrup by ytrede således engang, hvor P. Lind logerede i gården med sin familie - måske dog kun for at genere dem - at han godt ville have haft en af disse døtre til kone, hvis de ikke havde været rakkere. Pigebørnene, der havde hørt, hvad karlen sagde, havde vel heller ikke stolet på hans ærlighed, idet en af dem svarede i en lidt ublid tone: »Åh, tak du gud, du it er af vores folk, der er nok af den slags som wos te å gå å plage folk«.

H. P. Hansen: Træsnit af en rakkerfamilie efter maleri af Otto Bache (ca. 1851)

Rakkerne benyttede sig fremfor andre betlere af visse indsmigrende vendinger, når de bad konerne om deres almisser både for at være humoristiske og for at vække deres medlidenhed: »Åh, gud ske lov for a er kommen her te«, plejede en rakkerske at sige, »Herregud bitte muer, hår I it æ bitte bid flæsk, så stu'r som æ nejl er stukker«. Når så husmoderen tog kniven, sagde hun: »Skær nu endele it i æ finger, bitte muer, å gud velsigne de I hår igen, å gud velsigne hus og hjem«. Eller en rakker kunne til forandring sige således: »A gud ske lov for vor søe muer, hår hun it æ bitte tanning flæsk eller kød, åller så lidt, bare så møj som æ nejl er stukker, å gud løn jer!«. Det er vel næsten overflødigt at bemærke, at betlerne ikke anslog så milde strenge, når man enten ikke kunne eller ville opfylde deres ønske. Rytterkonen i Vilsted havde et temmeligt stort lager af saltet flæsk, som hang ved kakkelovnen. Til hende kom engang en rakkerkone, som fremsatte ønsket om at få en stump hos den »ejegue søe muer« af det »dejlige fie flæsk«, men da gaven blev afslået udbrød rakkersken: »Å gud gie du ku' kvæles i ed' din gerrig mær«. »Bitte Stoffers« kæreste kom engang ud fra en gård i Byrsted med et kødben, som konen havde givet hende, og idet hun holdt benet op for næsen af »Stoffer«, udbrød hun: »Sikken æ forbannede fedtmær hun er«. Hvis »Pludder Mads'« konkubine var så uheldig at få en sådan ubetydelig almisse, sagde han: »Du skul' it ha' tåen ed'«.

Af almindelige fødevarer satte de flæsk og æg højest, men disse varer var også nødvendige blandt befolkningen, og derfor måtte der også anvendes en speciel veltalenhed for at få dem. Mel og gryn betragtedes som sekundære varer, man godt kunne undvære. Når de havde æg og flæsk, kunne de lave deres livret, flæskepandekager, hvortil de brugte et pund flæsk og fra een til to snese æg. Brød elskede de meget lidt - de spiste ikke engang brød til ovennævnte æggekager*. Nogle gange nægtede de endog at modtage brød. Uld og klædningsstykker betledes jo også. Hvis hunrakkerne ikke forstod at bearbejde ulden, omsattes denne sammen med klæderne i penge til køb af brændevin. Dette skete dog kun, hvis man i øjeblikket ikke havde hårdt brug for klæder på kroppen. Hvis man nægtede at give dem æg, forstod de selv at finde disse i rederne i udhusene, og de gik så ind i køkkenet og tiggede flæsk hos konen for således at kunne bage pandekager.

Når man ville spise dem af med eet æg, nægtede de enten af modtage det under påskud af, at det var der ofte »hundrede ulykker ved«, eller også skulle det følges af et lille stykke kød. Æggene gemte hanrakkerne ofte sammen med en »tanning fie mad« enten i deres høje hatte eller i de

dybe frakkelommer, men så lavede de rigtignok også ofte pandekager i utide.

»Sold Andreas« oplyste i et forhør i 1835, vel sagtens for at give det udseende af, at han var en nøjsom betler, at han havde »stundom bedet godtfolk om et stykke brød«, og Axel Jensen sagde om sin kone, engang hun sad i tugthuset: »De er hverken for tyveri eller lyveri, men for at be' om æ stykke brød i Jesu Kristi navn«. To andre hanrakkere, hvoraf den ene betlede i Tanderup og den anden i Ranum skole, var mere kræsne. Den første nægtede at modtage brød med den motivering, at han ikke kunne tygge det, og så kastede han brødet på gulvet. Den anden, som man også bød et stykke brød, sagde: »Hvad skal a gør med de brød, a kan jo hverken bid eller bær' ed'«. Man nøjedes begge steder med at jage dem på porten. »Kryk Hans« plejede altid at bede om »æ lispund flæsk« og »æ vol æg«. I Skørping bad han engang om en sådan gave, men man gav ham kun to æg, og disse slog drengene endda i stykker i hans hat. En anden gang bad han i samme by om en lignende almisse, men man foretrak at give ham et stykke smørrebrød med rigtig godt pålæg. Da giveren vendte sig fra ham, smed han brødet i nakken på hende, men rakkerne fik så i stedet for almisse en rigtig velfortjent dragt prygl.

Som eksempel på forskelle på gavernes størrelse i de forskellige egne af landsdelen kan anføres, at »Pludder Mads« altid bad om en side flæsk. »Pludder Mads« fortalte, at han fik lige så store stykker kød og flæsk i »Østeregnen« - Østhimmerland - som han fik brød i »Vesteregnen« - d.v.s. i egnen omkring Løgstør og Nibe. Det var antageligt et bevis på, at folk var mere fattige på de sidstnævnte steder. Om »Pludder Mads« spiste det brød, man gav ham i »Vesteregnen«, vides ikke, men at enkelte andre af hans standsfæller dog ikke foragtede dette, skal der her anføres et eksempel på. Når rakkerne lå i laderne i Ellitshøj by, havde byens ungdom naturligvis et øre ved hvert eneste hul i ladernes vægge for at lure på, hvad der foregik blandt landstrygerne. Ved en sådan lejlighed hørte man da følgende replik: »Muer, muer gi' mæ no kør å bry a æ kniv te' å humbl' ed' mæ«, sagde barnet. »Vil du it hol mæ di kiv, så skal a slå dæ på di kiv, så dæj skal sprut, din forbannede rakkerung«, svarede moderen.

»Fløe'e med muer, fløe' e med muer«, sagde »Pludder Mads« engang han tiggede mælk i Uldbjærg.

»Rakker Morten« tiggede ofte tykmælk, for, sagde han, det kunne han blive fed af. Han kunne også spise et helt stavkar fyldt med tykmælk, beretter en gammel mand.

Ferske fisk, som de selv fangede, nød de i rigelige mængder i sommerti-

den, enten kogt eller stegt, og naturligvis blev der også spist pandekager så ofte, som der kunne sammenskrabes det fornødne antal æg.

I Oudrup sogn har man set dem lave øllebrød med æg i. Til bryllupper - det samme som kæpkastning - blev der som oftest spist sødgrød og pandekager.

Det var vel som regel kvindernes sag at tilberede maden, men det berettes dog også fra flere egne, at mændene også var gode til at lave mad.

Om »Pludder Mads« siges det, at han altid stod for husholdningen. Man så ham lave pandekager i Hvilsom, ved hvilken lejlighed han prikkede hul i begge ender af æggene og blæste disse ud i et fad, og med eller mod hans vilje blandedes dele af skråen med indholdet af æggene i fadet.

»Kryk Hans« rensede latriner i præstegården i Romdrup. Da han var færdig fik han lov til at bage en pandekage hos to karle, som havde lejet en stue i et hus, men panden var for lille, og han lavede så to. Karlene havde skaffet ham en pot brændevin, og før han spiste pandekagerne, gav han dem en dram hver »for I vil val it drikke med æ rakker?«, sagde han. »Du kan ikke spise disse pandekager« sagde karlene. »Jo«, sagde han, »24 æg å æ pund flæsk er æ rakkerpandkag, å æ pot brændevin er æ kjeltringret«.

Når der var mange rakkere forsamlet, brugte man gryder til at lave pandekager i. Omkring 1835 havde et meget stort selskab lejret sig ved nogle stendiger ved nordsiden af Vilsted by. Rakkerne lånte da gryder i byen og lavede pandekager af ca. to snese æg.

»Rakker Rasmus« agerede også kok. Han lavede kål i Storvorde og kom hundefedt i gryden. Det var »en gue forfriskelse i maden«, forsikrede han.

Det var ikke i alle egne, man ville tillade landstrygerne at komme ind i køkkenet for at lave mad ved ildstedet. Om sommeren kunne rakkerne jo lave mad under åben himmel ved havediger eller i en sandgrav i udkanten af byen, men om vinteren skulle de helst lave maden inden døre.

Hvis de logerede på en gård, hvor man forbød dem at komme i køkkenet, skete det ikke så sjældent, at de i et af udhusene indrettede et ildsted og lavede mad. Engang i første halvdel af det 19. århundrede holdt de bryllup i en lade i Ranum by, og bagefter lavede de et ildsted i laden og lavede grød og pandekager.

I gamle dage brugte almindelige almuefolk jo spiseskeer af træ, men skeerne var ikke særligt holdbare. Rakkerne havde også en del skeer - med på deres omflakken. Ofte var der ikke det rette forhold mellem antallet af skeer og tallet på selskabets medlemmer, og at låne disse genstande af befolkningen var ofte vanskeligt, hvorfor rakkerne havde vænnet sig til at

bruge hænderne som ske. »Pludder Mads« lå engang i en lade på en gård i Østerbølle by, hvor der netop denne dag var barselgilde. Da gildegæsterne havde spist, bød man Mads ind på et fad sødsuppe, men man havde glemt at give ham en ske. »Vent lidt«, sagde manden, »du har jo ingen ske«. »A passer mæ siel, a passer mæ siel«, sagde Mads, og så søbede han suppen af den hule hånd.

Man siger om rakkerne i Himmerland, at de gemte aldrig noget fra aften til morgen. Hvad der var tigget sammen om dagen, skulle fortæres om aftenen, og der blev også kun spist denne ene gang i døgnet. Det var nemlig den almindelige opfattelse blandt dem, at de skulle »fåsten ud å æ dar, helles får vi ingen held å æ daw«.

Nogle af disse ødsle dagdrivere erkendte måske nok det næsten enestående frådseri, som var så iøjnefaldende blandt denne stamme, men de omvendte sig dog ikke. »Rakker Morten« viste folk en pengepung og sagde: »Havde man endda haft de penge, der har været i den pung, men hur er de. De er i halsen, for maven kan fortære alt det, som hænderne kan fortjene«.

I andre henseender synes de ikke at have stillet så store fordringer til livet. Da Johannes Eliasen havde forelsket sig i Rikke og ville bede om hendes hånd, var hun utilbøjelig til at sige ja til forbindelsen. »Vil du så ikke, bitte Rikke?«, spurgte frieren. »Nej a vil it, bitte Johannes«. - »Ja men a hår æ fiel å æ demant å æ kiist hen i Salling sogn« - »Ja så vil a nok«, forsikrede hun. De fleste ville jo nok heller ikke have rynket på næsen af en sådan herlighed.

Birret Ryssing benyttede fedtet fra hestene, og »Rakker Karen« fra Nørager tog ikke alene fedtet, men også kødet. Kødet af hunde og katte er, så vidt vides, kun benyttet som fødemiddel af en eneste person af rakkerne i Himmerland. Det var en rakkerske fra Solbjerg sogn, som i daglig tale blev kaldt »Hjulkonen«, og som døde i 1863. Hun stegte kødet og nød rigelig med brændevin til stegen. Men ikke nok hermed, den samme pålidelige meddeler har endvidere berettet følgende om hende, hvilket her gengives ordret: Engang om sommeren havde en gårdmand mistet en galt. Den kom »Hjulkonen« i lag med i mandens gård, og han - gårdmanden - kunne huske hende indsmurt i blod på armene og helt op til skuldrene, samt at hun kappedes med pellikerne om, hvem der kunne redde mest af denne lækkerbidsken«.

Af de 40.000 til 50.000 rigsdalere* man regnede med, at disse vampyrer årlig kostede samfundet, har Himmerland måttet yde sin store part. Man mindes blot, at de festede i selskaber på indtil 50 personer og fortærede ved sådanne lejligheder betydelige kvanta af landsdelens bedste fødeva-

rer. En meget pålidelig gammel mand i Ranum har berettet, at han som barn kom til Søttrup og tiggede. I denne by så han sommetider forsamlinger af rakkere på op til 50 personer hos en vis mand i byen, i hvis hus de sad ved lange borde og frådsede og drak i rigelige mængder. Dans og slagsmål hørte jo traditionelt også med til et vellykket gilde. Når måltidet var endt, måtte min meddeler fylde sin tiggerpose med diverse dejlige madlevninger, som han ellers ikke var vant til at få andre steder, f.eks. stegt ål, rakkerpandekager og meget andet, når han blot ville fornøje kvinderne med at give dem et kys.

I Vendsyssel har gamle folk ment, at landstrygerne havde visse mærker på vejene, som førte de forskellige selskaber til hinanden. I Aars har en gammel mand fortalt, at man engang havde iagttaget nogle blå og røde mærker på en vejviser, der stod ved en korsvej ved Skørping. Da der kom et par rakkere, betragtede de nøje mærkerne, og efter at have snakket sammen og peget i flere retninger, gik de ind i skoven og fandt en flok af deres egne folk.

D: Tyveri m.m.

»Grove forbrydelser ere sjældenheder blandt dette lovløse folk«, siger St. St. Blicher i sin beskrivelse af Viborg Amt*. I Bergsøe's Stat. 1. del* siges det samme, men det tilføjes, at rakkerne derimod begår »en utallig mængde småtyverier«. Flere andre næsten samtidige forfattere bl.a. N. V. Dorph indrømmer naturligvis dette sidste, men har endvidere også nogle »grove forbrydelser« på deres lange register over disse landløberes synder, såsom polygami, løsagtighed, hor, blodskam, drukkenskab, tyveri, bedrageri og røveri, og det skal indrømmes, at rakkerne i Himmerland ikke har stået tilbage for den øvrige stammes ovennævnte tilbøjeligheder.

Man gav jo disse usle dagdrivere almisse af den bedste vilje, og derfor var gaven heller ikke altid så rundhåndet, som betlerne kunne ønske. Når befolkningen i det hele taget gav nogen almisse til dem, var det snarest for at blive dem kvit eller af frygt for, at de skulle hævne sig på en eller anden måde. Til deres lange ovennævnte synderegister føjer Krarup Lodberg og Dorph* endvidere trusler om ildspåsættelse. Hverken de gamles beretnin-

ger eller de kendte retsakter fra retskredsene i Himmerland antyder dog, at truslerne nogensinde har været ført ud i livet.

Derimod kendes adskillige beretninger både fra forhør og fra gamle folk om, at rakkerne ved trusler om selvtægt over for kvinder og børn har forsøgt at tiltvinge sig forskellige slags fødevarer og andre genstande, som de har fået lyst til. Eiler Sundt anfører i sin beretning om »Fante- eller landstrygerfolket i Norge«*, at det norske fantefolk i nyere tid mere end tidligere anvendte trusler og vold, når »søde ord og gode løfter« ikke mere kunne hjælpe til at få en gave. I den sidste periode af vort natmandsfolks liv, har trusler derimod snarest hørt til undtagelsen*. Når man i første halvdel af forrige århundrede i Himmerland benyttede rakkerne - ligesom nordmændene benyttede fanterne* - til at forskrække børn med, kan man gætte på, at rakkerne ikke har været særligt afholdt af befolkningen. I Slet, Aars og Hornum herred benyttede man »Pludder Mads« som skræmmebillede, og i andre egne »Kryk Hans«, »Klæmen« og Anders Nørager, hvoraf særlig de to sidste sikkert heller ikke var særlig søde sjæle.

Følgende træk viser, hvor stærkt indgroet frygten for rakkerne var i visse egne af landsdelen.

Omkring 1824 kom en flok rakkere i vældigt slagsmål ad vejen fra Kornum mod gården Bjørumslet. Sønnen på denne gård gik straks i lag med at lade en bøsse og var parat til at skyde, hvis de kom ind i gården, men man var så heldige, at de passerede vejen til Vindblæs.

En gammel mand i Bjørumslet kan mindes, at da en rakker engang i stærkt snefog fik lov til at overnatte hos hans fader, måtte han affinde sig med at blive visiteret og frataget sin kniv, inden han blev anvist sit natteleje. Samme gamle mand har også berettet, at da han var 8 år gammel, drømte han en nat, at Anders Nørager stak en kniv i maven på hans fader. Da drengen om morgenen fortalte om sin drøm, svor faderen, at rakket aldrig mere skulle få logi i Bjørumslet.

Når konerne var alene hjemme, brugte de det kneb at sætte et par træsko uden for en seng og trække »omhængene« for. Betlerne troede da, at der lå en person i sengen, hvorfor de opførte sig meget skikkeligt. Det lod sig også gøre under sådanne kritiske forhold at skræmme påtrængende tiggere ved at åbne en eller anden dør og råbe på nogle af husets folk, selv om disse slet ikke var hjemme. På denne sidste måde befriede to koner sig omkring 1834 for rakkere, den ene i Munk Sjørup og den anden på en gård i Ullits. På det førstnævnte sted ville landstrygerne tiltvinge sig ål og på det sidstnævnte sted flæsk og kød.

Engang kom »Klæmen« ind til en gammel kone i Aars sogn og truede

hende til at give sig flæsk, men da han var misfornøjet med gavens størrelse, var han lige ved at hæve stokken til slag, da i det samme konens datter kom og reddede hende. En gammel kone i samme sogn kan huske »Sorte Jens«, en lille sort rakker, som havde den vane at besøge børn, der var alene hjemme og true dem til at give sig æg, flæsk, brændevin med mere.

Enkelte hunrakkere kunne også være svært påtrængende og næsvise mod enlige kvinder og børn. Blandt disse omtaler befolkningen Eva fra Nørager som en af de mest nærgående, når konerne ikke gav hende den almisse, hun ønskede. Gertrud Rolands - eller Rolandsdatters - trusler mod en frugtsommelig kone kendes fra et forhør i 1825 og vil blive nærmere fortalt i et andet afsnit.

Den antipati imod rakkerfolket, som herskede blandt hele den øvrige befolkning, øgedes og fastholdtes ganske naturligt derved, at gud og hvermand vidste, at alle rakkerne stjal som efter noder. Det er heller ikke nogen stor overdrivelse, når assessor S. Jørgensen i sin bog anfører: »at der næppe gives en tyvs sag, hvori ikke een eller nogle af dem ere fundne skyldige enten som hovedmænd eller medvidere«. »Bitte Stoffer« er blandt Himmerlands rakkere den, som både gamle folk og retsakterne tillægger det største antal tyverisager. Under en arrestation i 1872 overraskede han dommeren ved at bekende 18 tyverier, han havde begået i løbet af de sidste få år, og så er det endda sikkert nok, at dette antal kun var en ringe brøkdel af samtlige tyverier, denne mestertyv havde på sin samvittighed indenfor det samme tidsrum.

At forbrydernaturen kunne være godt udviklet hos disse folk i en ung alder ses af en dom fra Rinds Gislum i 1847, hvor det oplyses, at vedkommende delinkvent som 14-årig fik 50 slag ris for tyveri, røveri, bedrageri og betleri. Befolkningen har omtalt to hestetyverier af rakkerne, hvoraf det ene blev udført af den sidstnævnte forbryder, mens han endnu var barn. Det kan endvidere tilføjes, at de også lavede indbrud for bl.a. at stjæle folks sengeklæder, så man kan se, at de ikke nøjedes med »småtyverier« alene.

Befolkningen har berettet om et stort antal tyverier, hvoraf en del skal omtales her.

Det er tidligere omtalt, hvor gode rakkerne var til at fange fisk. Der er antagelig ikke ret mange, der aner, at de var lige så drevne til at fiske på tørt land. Omkring 1834 boede engang en flok rakkere på en gård i Vester Hornum. De havde logi i laden, og da de som sædvanligt havde medetøjet i god orden, gav de sig til at »fiske« gårdens høns på den måde, at de satte en maddike på fiskekrogen, som så blev kastet ud af en luge i laden, og så snart de havde fået bid på krogen, vandrede hønsene - den ene efter den

anden - i de opfindsomme landstrygeres sække. Omkring 1850 kom Kristen Iller og Anders Eliasen til en gård i Skivum og bad om husly for natten, men da de blev nægtet husly, gik de bag ved laden mellem to stakke hedetørv og gav sig til at »fiske« høns på den ovenfor nævnte metode ved at kaste krogen over den ene af stakkene. Fiskeriet blev opdaget, og fangsten måtte de udlevere til en af gårdens tjenestekarle. P. Lind drev samme fiskeri i en lade på en gård i Gjedsted*.

»Pludder Mads« fik engang lyst til nogle sild, som hang ved skolen i Skivum. Da læreren opdagede tyveriet, gik han ud og gav Mads nogle rap over ryggen med sin stok. »Å, herregud bitte får«, sagde Mads, »Spår båhne, spår båhne«. Han gik nemlig med et lille barn i en pose på ryggen og mente, at dette skulle have reddet ham fra degnens slag.

Mads' søn, der havde været i tugthuset, fortalte i Grydsted, at vandrelivet var meget behageligt om sommeren, for så kunne de blandt andet forsyne sig med frugt fra folks haver.

Det er også blevet berettet, at de malkede folks køer, både når de stod i stalden, og når de stod tøjret ude på marken*.

I Ersted i Årestrup sogn berettedes om to tyverier. Det ene blev begået af »Kristen Iller« og »Sold Zidsel«, der stjal en specie. Det andet blev begået af to andre rakkere, der udførte et større tyveri. To modige mænd fra byen bevæbnede sig - den ene med en fork og den anden med en slagel-, og red efter tyvene. Da de havde indhentet dem, ville den ene rakker bruge sin kniv imod forfølgerne, men manden med slagelen slog voldsmandens arm i stykker.

I gamle dage har man set rakkerne, når de var i Ullits, gå op på kirkegården, som hæver sig noget over byen og omegnen, og pege i flere retninger, hvor de ville hen for at stjæle om natten*. Tyvekosterne solgte de så til en gammel kone i byen.

Omkring 1870 stjal Kristen Eliasens kæreste ved juletid en sølv-pibekradser hos læreren i Farstrup. Han og en anden mand løb efter parret og nåede dem på vejen til Barmer. De nægtede begge tyveriet og kæresten sagde: »Dersom a hår taget den, så lad gud satan riv mi hjerte ud å mi bryst te' ål verdens hjørner«. »Den gang a hørt, hun sværte«, sagde Kristen, »vist a hun var fri, for hun er godt lært«.

En gammel mand har fortalt efter sin fader, at der engang kom en rakkerfamilie kørende til en gård i Alstrup sogn med en lille hest, som de havde stjålet på Viborgegnen, men ejeren af hesten fulgte tyvenes spor og nåede dem i Alstrup. Da han kom ind på gården, sagde rakkerkonen til ham: »Du der så vist på min mand«. »Ja, vi har jo heller aldrig set hinanden før, så skal vi jo se noget på hinanden«. Han spurgte derefter rakkeren,

hvor han havde købt den hest, han medførte. »I Mols«, lød svaret. »Ja, da er det min hest«, sagde den bestjålne. »Ja, det er også min«, sagde rakkeren. Sognefogden måtte hentes, og så fik manden sin hest igen, og dermed var den sag ude af verden.

I 1814 stjal et par rakkere - mand og kvinde - alle stadsklæderne med sølvknapper og spænder på en gård i Tolstrup, Næsborg sogn. Der blev af øvrigheden udlovet en dusør på 10 rigsdalere for pågribelse af tyvene. Ejermanden af klæderne søgte efter dem i flere dage uden held. Omsider fandt han dem i en hule et sted i Gislum herred. I anledning af transporten til Hobro arrest blev der lagt et reb om livet på rakkermanden, der forsikrede, at kvinden nok godvilligt fulgte med, »om hun så skulle vade i vand til hagen«. På vejen bad hun imidlertid om tilladelse til et nødvendigt ærinde og løb så sin vej. Den bestjålne mente, at han skulle have haft de 10 rigsdalere, men herredsfogden sagde: »Nej, min søn, du har opsøgt tyvene for din egen skyld, du må være glad for at få to rigsdalere samt knapper og spænder«. Rakkerne havde skåret knapper og spænder af og skilt sig af med tøjet.

»Bitte Stoffer« stjal et lam i Ajstrup sogn i sommeren 1869. Han kom bærende med lammet på nakken til Johannes Eliasens kone i Valsted, for at hun skulle slagte lammet for ham. Da hun nægtede dette, gik den slemme tyveknægt hen og lagde det bundne lam på en rugmark syd for Valsted by. Om efteråret fandt man resterne af dyret, der havde ædt rugen omkring sig og var derefter sultet ihjel. Et par andre rakkere stjal i 1844 et får i Mejlby, tog skindet og indvolde af dyret og gravede det ned i en bakke og forsvandt så med kroppen. Man forfulgte tyvene, men forgæves.

I 1824 brød en rakker ind i et hus i Valsted by og tog 5½ pund uld, som han stoppede sig ud med på hele kroppen. Han lod sig færge over til Nibe, hvor han solgte ulden.

Engang i begyndelsen af første halvdel af forrige århundrede kom en flok rakkere - 10 til 12 stykker - blandt andre »Kristen Iller«, »Bitte Stoffer« og »Rakker Morten« til Ejdrup den dag det store Nibe-marked afholdtes i september måned. Den dag vidste rakkerne, at de fleste folk i byen var i Nibe. De lavede indbrud på en gård, hvor nogle børn var alene hjemme og stjal flæsk, kød og brændevin. En tjenestekarl på en af nabogårdene i byen blev dog tilkaldt, og han havde en stor hund med, som han pudsede på banditterne, og således fik han rakkerne drevet ud af byen.

Overfald og røveri af rakkere i Himmerland har befolkningen kun berettet ganske lidt om.

I »Det jydske Almueliv«* findes en lille beretning om, at »de Nørager rakkere« engang havde fanget en pige på en vej og trukket tøjet af hende

Rakkere på vandring (ukendt kunstner)

for at slå hende ihjel, men i det samme kom der en kørende og reddede hende. Måske er der en forbindelse mellem den førnævnte og den efterfølgende oplysning. Der var engang en rakkerkælling i Nørager, som var meget frygtet af befolkningen. Hun gik engang sammen med sin datter og dennes kæreste. De havde lagt mærke til, at en tjenestepige havde leveret et kreatur på en gård og fået penge udbetalt for dette, hvorfor de passede hende op og overfaldt hende. Men hun kendte svigersønnen og sagde til ham, hvordan han kunne nænne at være med til at gøre hende fortræd, da de tidligere havde været kærester. Netop som de stod og var parat til at skære halsen over på hende, kom den mand, som hun havde leveret kreaturet til, ridende på ryggen af en hest og befriede hende.

På Årestrupgården i Vognsild sogn blev beboerne i 1834 overfaldet af en gruppe rakkere, som siden blev arresteret.

En gårdejer i Vester Hornum havde engang for mange år siden leveret nogle stude i Hobro. Da han om aftenen red hjem dukkede »Klæmen« pludselig frem fra en sandgrav ved siden af vejen og greb fat i bidslet og forlangte penge. Manden måtte godvillig betale 5 rigsdalere, og dermed var den sag gemt og glemt.

Hos Dorph og i »Viborg Samler«* anføres det, at både sognefogderne og landalmuen var bange for at anholde rakkerne i gamle dage, fordi man frygtede for, at de ville hævne sig. Man vil da også af de foregående oplysninger have bemærket, at det undertiden har været rigtigt.

E: Hekseri og overtro

Befolkningen i Himmerland har i gamle dage været vidne til mange flere af natmandsfolkets mangfoldige koglerier som hekseri, spådomskunst, kvaksalveri med mere end befolkningen nord for Limfjorden*. Det er nok ikke rigtigt at drage den slutning, at himmerboerne har været mere uvidende og overtroiske eller lettere at bedrage end vendelboerne, men forholdet er snarere en naturlig følge af, at rakkerne har optrådt langt talrigere og drevet sit uvæsen efter en langt større målestok i Himmerland end i Vendsyssel. Kunstnerne blev drevet - ligesom tiggeri og tyveri - som en ligefrem og ikke dårligt indbringende næringsvej og udøvedes lige så vel af mænd som af kvinder.

Birret Ryssing var engang på en gård i Fandrup i Farsø og skulle kurere et barn for engelsk syge (skjøwwer). Hun skulle have en arvet sølvskilling, som hun sagde skulle i en lergryde og koge under lukket låg. Konen i huset bemærkede ikke, at Birret tog mønten og stak den i sin lomme, og da konen ville kigge ned i gryden, var kvaksalversken langt borte. En anden gang skulle hun hjælpe et barn i Alstrup sogn af med den samme sygdom, men da skulle hun have en ny tørvespade, som skulle graves ned. Nogen tid efter så man, at hendes husbond gravede tørv med spaden på Hestbæk hede.

Birret forstod nok, at forandring altid fryder, og derfor målte hun også sommetider de syge børn med en uldtråd fra venstre hånd til højre fod og fra venstre fod til højre hånd, idet hun samtidig hviskede nogle ord. Bagefter skulle man brænde tråden. Det hjalp godt, påstod en gammel kone i Gjedsted. Birret forlangte altid, før hun begyndte kuren, at man skulle afveje nogle pund kød, smør og flæsk, der skulle foræres til fattige folk. Hun var jo vitterligt også fattig, og så gav man hende gaven, men hun forlangte den ikke.

Kristiane Augustenborg kurerede også for engelsk syge. Hun kurerede engang i 1859 en lille dreng for en husmandskone i Gjedsted. Konen skul-

le tage muld fra den sidste kvindegrav i det nordvestligste hjørne af kirkegården. Hun skulle tage muld tre gange med hånden i faderens, sønnens og den helligånds navn og - mens hun endnu sad ned - læse fadervor. Mulden skulle i en lille pose og hænges om halsen på barnet en onsdag aften efter solnedgang og blive dér, indtil posen var slidt op. Men konen var ulydig og tog posen af, og barnet fik så også et tilbagefald. Kristiane blev så atter tilkaldt, og da hun erfarede, at posen var taget bort, spurgte hun, om den havde været på jorden, men da den ikke havde dette, påbød hun, at den skulle hænges på barnet igen. »Men«, sagde Kristiane, »den første gang er dog den bedste gang«. Barnet blev rask, efter at kuren var blevet gentaget.

En anden gang beordrede hun for samme sygdom, at barnet skulle føres igennem en sammenbundet pilegren. En tørv fra kirkegården skulle ligge i vuggen hos barnet, og et blad af en bog, som hun selv udvalgte, skulle syes ind i en lille hvid klud og bindes om barnets hals, hvor det skulle blive siddende, indtil kluden var slidt op.

Bondekonen både spåede og kurerede for den engelske syge. Hun tog betaling for sin ulejlighed for hvert pund, barnet vejede, men hendes kure hjalp næsten aldrig, påstod en gammel kone.

Axel Jensen var engang i Risgård i Strandby sogn. Her tog en af tjenestekarlene hans fiskestang og lyster og satte det ned i en brønd. Da Axel opdagede det, mistænkte han med det samme en af karlene for tyveriet. Han lod dem så vide, at hvis tyven ikke indfandt sig med sagerne, ville han slå øjet ud på ham. Da ingen af karlene, som opholdt sig inde i stuen hos rakkerne, ville indrømme tyveriet, lavede Axel med et stykke kridt en cirkel på sin glarkiste og tog derpå et søm og gik ind i stuen og læste over sømmet, for før duede sømmet jo ikke. Da han nu stod og ville til at slå sømmet ned i cirklen, sagde han tre gange: »Nu går ed!« (det samme som at øjet skulle gå i stykker). Hans kone, som også sad i stuen og som ikke troede, at manden var så stiv i de sorte kunster som hende selv, sagde: »Å, går di r.. it Åksel!!«. Da ingen af de mistænkte tog nogen som helst skade på deres syn denne gang, sagde Aksel Jensen, at han havde glemt en stavelse, da han læste over sømmet, men denne stavelse skulle nok blive føjet til, og den anden dag, hvor sagerne var blevet stjålet, skulle øjet nok falde ud på tyven. Da så Aksels kone havde fundet redskaberne ude i brønden, tog han hende i armen og sagde, at hun skulle bede sammen med ham til Vorherre, således at han kunne forhindre, at øjet blev slået ud på tyven. Når de kom i seng, skulle de rigtigt takke gud i en pæn aftenbøn »og prise den miskundheds gud«.

Hans kone spåede en pige i Djørup og sang: »Hun bliver tidlig gift og

kommer snart til ære. Hun er af det slags træ, som tidlig frugter bære«. Samme pige blev da også moder til mange børn. Den samme gamle mand, som har fortalt dette, blev også spået af hende, at han skulle få »mange specier«, og det slog også til, for han blev en velstående gårdmand i samme by.

»Kryk-Hans« kunne forhekse folks kreaturer og ligeledes forhindre, at folk kunne kærne smør. Omkring 1844 helbredte han et pigebarn i Gudum. Barnet kunne ikke tåle nogen form for mad. Det var forhekset, sagde rakkeren, og det kunne ikke helbredes, for onde folk havde kastet dets helbred i rindende vand, og dér kunne det ikke tages op igen. Men hvis moderen ville give Hans en halv »høs« (d.v.s. et halvt svinehoved«), og hvis han måtte være alene med barnet i en halv time, kunne han lindre dets smerter, og det gjorde han, men barnet døde.

I 1854 gik en klinker og hans kæreste Lotte i Skelund. Lotte kurerede en kone, som led af mossot (modersyge). Den syge skulle tre aftener i træk - efter at fuglene var gået til ro - gå ud til et dige og favne tre gang på diget. For første favn skulle hun sige: »I faderens«, for andet favn »i sønnens« o.s.v. Så skulle hun desuden hver gang læse fadervor og spytte tre gange. Under hele kuren skulle hun medbringe et kvart pund brystsukker i tre pægle rindende vand og drikke et glas af dette hver morgen på fastende mave. Den syge »kom sig og blev dygtig«, forsikrer hendes datter.

Johannes Eliasen var engang i Alsbjærg i Han-Herred. På den gård, hvor han opholdt sig, skete det, at der sprang en åre i husmoderens ben. Johannes mærkede dette ved, at der ilede flere fremmede koner til gården. Han fik da manden til at tage en kile af en stol og dyppe denne i blodet, og da Johannes havde banket kilen i stolen igen, standsede blodet.

En gammel mand har berettet følgende efter sin fader: »Pludder Mads« kom engang i 1824 til en gård, hvor han havde fået mange gode almisser. Gården lå i Gulbæk i Øster Hornum, og »Pludder Mads« ville have husly, men man nægtede ham det, da der skulle bages. »Ja, ja«, sagde Mads, »I skal nok fo andet å tænk po', for at I viser folk ud«. Så gik han bort ad vejen, men vendte sig flere gange om mod gården og truede med kæppen. Om aftenen inden sengetid mistede de en god rød kvie.

En gammel forhenværende gårdmand i Søttrup har berettet, at der i denne by boede en rakkerkone, som kunne forhekse folks kreaturer. Hun forheksede engang hans fårebesætning, så han mistede 15 stykker i løbet af tre år. Men der blev et tilbage, bemærkede han, og det var lagt til på en gimmer, »for det som er født på en gimmer eller en kvie, kan ikke fanden og langt mindre en heks forgøre«. Samme heks forheksede også den gamle mands øg, der døde.

En gammel mand i Roum kan mindes, at »Rakker Eva« fra Nørager kom og kurerede hans faders får, da han havde mistet 55 stykker. De faldt pludselig om ude på marken og døde. Da Eva kom, gik hun alene ind til fårene i stien, hvor hun blev i 4 timer, men ingen ved, hvad hun foretog sig. Bagefter fejlede fårene ikke noget.

Hun helbredte også engang i samme by fire børn, der var fire år gamle og endnu ikke kunne gå. Hun fik fødevarer og klæder for sin ulejlighed.

»Skrå Stin« gik i Næsborg sogn omkring 1834. Hun spåede i kortene og fik to til fire skillinger for sine spådomme. »Kjen Lind« helbredte i Skals mange børn, som led af den engelske syge.

En gammel kone i Aars har fortalt, at en rakkerske kurerede et barn for denne svaghed ved at give besked om at give barnet et fingerbøl fuld af moderens vand en torsdag morgen, og dette middel hjalp godt.

En gammel kone, som boede i Louns, var i sin ungdom syg af koldfeber. Dér kom på samme tid en rakkerske og lærte hende følgende middel: Hun skulle stå op af sin seng og gå ud i gangen tre morgener i træk, før solen stod op og falde ned på sine knæ og folde sine hænder og sige: Jeg beder dig Gud fader i denne morgenstund, at du vil tage de 99 kolde syge fra mig i navnet Gud fader, Gud søn og Gud den hellig ånd«. »Og det rystede mig ikke mere«, påstod den gamle kone.

En rakkerkælling ville engang lære en gammel mand at indfange flyvende bisværme: »Bitte bi, slid jer tid og hold kuns bi i navnet Gud fader, søn og hellig ånd«.

I 1834 helbredte en rakkerkvinde en gårdmandskone i Hvilsom. »Du har«, sagde rakkersken, »sagt ja 19 gange, men sagt nej den 20. gang«. Hun skulle tage gøgeurter på marken og sætte dem i en flaske, som skulle stå nedgravet i jorden i 24 timer, hvorefter hun tavs skulle drikke indholdet.

I Sebber sogn kurerede rakkerne børn for kighoste ved at give dem et afkog af kokleare-planten i mælk og sukker.

»Bette Stoffer«, »Lang Mæt« og »Lod Hanses« kone gav sig også af med at helbrede for visse børnesygdomme*.

F: Brændevin og tobak

Det er en så kendt sag, at det næsten er overflødigt at gentage det oftere, at rakkerne lige så vel som alle andre landstrygere var meget forfaldne til

brændevin og tobak. De himmerlandske rakkere er i denne henseende ingen undtagelse, idet både kvinder og mænd foretrak disse ting fremfor den bedste mad. Brændevin var et latterligt billigt produkt og var i den rigtige gode rakkertid, da befolkningen »brændte« selv, endnu billigere og lettere at få fat i, og disse omløbere havde således ikke meget besvær med at skaffe sig brændevin og tobak. Blandt rakkerne i Himmerland synes kvinderne at være de mest forfaldne til disse pirringsmidler.

I 1854 kom en gammel rødøjet rakkerske ofte til Ranum skole, hvor hun altid fik et glas med en halv pægl brændevin i. Når hun havde drukket, udbrød hun: »O, du søde gud, a vil endele ha' ønsket, der ha' været en mil til bunden«. Befolkningen havde erfaret, at man hurtigt blev af med hende, når hun fik denne drik, for de røde øjne varslede ilde om, at hun kunne forhekse både folk og fæ.

»Honning Ane« i Næsborg havde brændevinsudsalg for rakkerne omkring 1864.

»Gjedden« eller Kristiane Augustenborg tiggede i Rønbjerg æg, som hun købte brændevin for, og både hun og en af »Pludder Mads's« kærester døde i en rus. En anden rakkerske »Bår Røv« kom en dag i 1864 til en gård i Grydsted og tiggede en skjorte, som hun trak på med det samme. Men da hun var kommet ned i en dal, trak hun den af og gik hen og solgte den og købte brændevin for pengene.

Når en gris, som rakkerne medførte, var blevet fed, blev den slagtet og omsat i brændevin.

»Lamme Dorrit« - en af »Pludder Mads's« kærester - var meget fordrukken og i den grad forfalden til brændevin. Når folk gav hende en halv pægl, var det nødvendigt for ham at minde hende om at levne »nøj te den sølle Mads«. Hun gik i lange tider og tiggede brændevin til at vaske en dårlig finger i, men hun skyndte sig at drikke drammen og glemte at vaske fingeren.

Rakkersken »Skæg Mads« tog tagstrå fra hustagene og stak dem ned i brændevinsankrerne og sugede brændevin op, indtil hun var helt dødfrukken.

Gamle folk har med udtalt forundring berettet, at »Kryk Hans« kunne drikke tre pægle brændevin, mens der brændte een tomme af et tællelys.

De enkelte tilnavne med »skrå«, som flere af kvinderne havde - »Skrå Stin«, »Skrå Ane«, »Skrå Ellen« og flere - vidner om disses store lyst til tobak.

»Rakker Ingeborg« tiggede almindelig røgtobak på en gård i Skivum. For at lave snus findelte hun tobakken med en sten på kakkelovnen og for at gøre det mere virkningsfuldt fik hun salmiakspiritus til at hælde på to-

bakken. Beboerne sad netop og spiste, da betlersken kom ind, og man bød hende mad i stedet for tobak, men hun valgte alligevel tobakken.

Anders Eliasens kone skråede under foregivende af, at hun altid plagedes af tandpine. »Skrå Stin«, som gik i Næsborg i 1834, sang viser for folk, og derfor fik hun skråtobak - »udrydning« - og spyttede »hvert øjeblik en voldsom stor blahr på gulvet«.

»Rakker Else« i Overlade var ligeledes meget forfalden til at skrå tobaksaske, og man så hende også tit med pibe i munden, når hun sad ved sin rok og spandt.

Blandt mændene nævnes »Lire Anders« som den, der skulle have brugt mest tobak. Han ligefrem »åd en masse tobak«, fortæller de gamle.

G: Slagsmål

Der var flere forskellige rakkerselskaber, f.eks. »Ilderens«, »Pludder Mads's« og »Peder Linds«. Truppene havde navn efter den ældste og »ærværdigste« i familien, hvis vink og befalinger måtte adlydes. Når disse rakkerselskaber traf hinanden, blev der som regel holdt gilde med, hvad der var i poserne samt med al den brændevin, man på stedet kunne få enten ved tiggeri eller ved køb. Når så alle disse rå gemytters blod kom i kog, endte disse sammenkomster altid med skænderi og slagsmål. Mændene havde måske gået hinanden i bedene med deres forskellige håndteringer og næringsveje, eller også havde en af dem kastet sine øjne for stærkt på en andens kvinde. Kvinderne, der som regel tog livligt del i striden, havde ofte pådraget sig hinandens vrede ved at tigge i distrikter, hvor en anden mente sig eneberettiget.

Sådanne sammenstød, hvor det gik løs med knive og jernbeslåede knipler, var ofte ret blodige og medførte ikke sjældent lemlæstelser og drab.

En del af sådanne optrin, som befolkningen har givet mangfoldige beretninger om, kunne der måske også være grund til at berette lidt om.

En af P. Linds kærester kom engang omkring 1834 til en gård i Valsted og bad om husly, hvilket beboerne kun modstræbende gav hende, da man mente, at hun snart kunne vente sin nedkomst. Antageligt på grund af dette tryglede hun om at måtte blive på gården i flere nætter. Den fjerde nat kom fire fulde mandfolk til gården og lavede spektakel ude hos rakkersken, som havde sit leje i noget halm i laden. Da de fremmede havde

En indgravning på heden. Xylografi 1887

fjernet sig, gik manden på gården ud til hende og bad hende om at pakke sig bort. Kvinden fortalte da, at hun var så angst, da de fulde mandfolk, som havde besøgt hende, var gået hen til Lundby for at slå Anders Nørager ihjel, fordi han ville »tage æ kvind' fra dem«. Dette passede også, for samme nat indfandt 10 hanrakkere sig på en gård i den nævnte by og mørbankede A. Nørager, som havde lokket »Krus Mæt« fra en af de fornærmede. Slagsmålet udartede i den grad, at bymændene mod sædvane måtte blande sig i legen. Man bandt da de lystige rakkere og transporterede dem til arresten. Dette var den sidste store rakkerkrig, man var vidne til på denne egn.

I »Det jydske Almueliv« findes der også en beretning om en batalje mellem en natmand og flere af hans kammerater, der ville »tage hans kvinde fra ham«.

I de hytter - for det meste fattighuse - hvor der boede rakkere, var der altid slagsmål, så snart »pakket« kom sammen.

Der var engang forsamlet en trup rakkere i et hus i Oudrup by, og efter at de havde spist og drukket, kom de i mundhuggeri og slagsmål. To af dem gik så hen til en af bymændene og bad om assistance, idet de foregav, at en »Sønderbo røver ville parte dem«. Manden gik også med til valpladsen. Her hørte han en af kvinderne sige: »Hvis du it blywwer rolig bitte

Anders Nørager, vil a åller sov på strå mæ dæ mier!«. Disse ord havde en forunderlig virkning på ham, for han blev i samme øjeblik »så spag som et føl«.

Omkring 1824 logerede et par rakkere på en gård uden for Øster Hornum by. Da det var meget koldt, havde de fået lov til at ligge i noget halm på stuegulvet. Om natten hørte husets beboere, at de fremmede lavede larm, og pludselig blev alt stille. Kvinden forklarede bagefter, at manden havde grebet hende i halsen for at kvæle hende, men hun var den stærkeste og fik fat på sin træsko, som hun slog ham med i hovedet, indtil han døde. Hun kom i forhør, men hun påstod, at hun handlede i nødværge. Da befolkningen senere spurgte hende, hvorledes hun sådan kunne nænne at slå manden ihjel, svarede hun ved at fremsige følgende salmevers: »Hvad hjælper det, vi kender Gud, og ved ham at sige...«.

Det var måske »Soldkonen«, som udførte denne gerning, for om hende har befolkningen berettet, at hun slog »sit mandfolk« ihjel med sin træsko.

Omkring 1830 skar rakkerne i et slagsmål næsen af en af deres kammerater i Blære by.

En datter af »Lod Hans« skulle have været gift med en ung mand af rakkerslægten fra Viborg-egnen. Men den dag, brylluppet skulle stå, blev der ballade og slagsmål mellem brudens fader og den vordende brudgom, og så blev der ikke holdt bryllup den gang.

I begyndelsen af forrige århundrede var der en dag forsamlet et rakkerselskab på tyve mandfolk ved et stendige i Løgsted. Da de havde drukket tæt, startedes et slagsmål, og skytset havde de lige ved hånden i form af sten, som de samlede fra diget. Slaget blev så blodigt, at een af dem blev på valen, hvorefter 15 blev arresteret. Hvorvidt denne træfning står i forbindelse med den, Goldschmidt omtaler i bogen »Hederejse i Viborgegnen«*, vides ikke. Der berettes også i »Det jydske Almueliv«* om et slagsmål og mord i gamle dage mellem disse folk ved bydammen i samme by.

Engang sloges rakkerne ved Pindstrup i Bislev. Blandt dem var et mandfolk, som de andre ville slå ihjel, og da han ikke kunne klare sig længere, trak han af klæderne og løb sin vej. Det var måske Johannes Axelsen, der ved denne lejlighed optrådte nøgen. Goldschmidt fortæller, at når denne mand trængtes hårdt i kamp, klædte han sig af og smurte kroppen ind i sæbe, for at ingen skulle kunne holde ham.

Følgende slagsmål i sidste halvdel af det forrige århundrede fandt sted i Djørup by i Bislev, hvor der ofte tidligere havde været blodige optrin af Nørager rakkere, som havde foranlediget beboerne til med slagler og spyd at drive dem over Sebbersund.

»Den tapper Abraham« kom engang om efteråret med sin kæreste til en husmand og købte en pægl brændevin, som parret fik lov til at drikke ude i laden. Her blev Abraham meget vred og gav sig til at mishandle kvinden. Så blev der sendt bud efter manden i huset, som kom med to karle bevæbnede med slagler, men Abraham tog en vognstang og sagde: »Tror I, at I kan drive mig herfra. Jeg er »Den tapre Abraham...« og han drev dem virkelig også bort fra huset. Så gik de ud i byen efter forstærkning og vendte tilbage syv mand stærk sammen med Jakob Skytte, som var anfører. Denne påbød nu, at der skulle skaffes reb til at binde ham med. Voldsmanden, der nu havde ombyttet vognstangen med en kniv, havde taget opstilling i en dør i laden. Jakob sprang i hast ind på ham og greb ham i håndleddene, og de andre tog ham i benene og væltede ham omkuld i pølen, og i samme nu vristede en gammel mand kniven ud af hånden på ham, hvorefter man bandt hans hænder på ryggen. Så lod man ham rejse sig op, men han havde dog endnu mod til at ville give den gamle mand en skalle, »for du har horet med mi kuen«. Så blev han også bundet på benene og læsset på en vogn for at blive kørt til Nibe, men forinden kom sognefogden, som han kaldte en grøn dreng. Da vognen kom forbi skolen i Bislev, forlangte han vand, som blev bragt ham af degnekonen, som han kaldte en tyk forædt so, og degnen en langbenet rallik. Da han kom til herredskontoret og hans bånd var blevet løsnet, ville han ikke rejse sig. Først da han hørte, at der var bud efter herrefogdens pisk, kunne rakkeren både gå og stå. Den næste dag blev han frigivet og gik derefter tilbage til Djørup og tog sit ur, som han havde stukket ind under tagskægget på huset, hvor han blev overmandet.

Man var bange for, at han nu ville hævne sig, og derfor sattes fire mand til at holde vagt den første nat efter, at han var frigivet, men man mærkede nu ikke mere til kæmpen i denne by.

Der gik mange rakkere, som hele livet igennem bar tydelige mærker af vold og mishandling. Vi har således tidligere nævnt »Smal Hans«, og oppe på Lovnsegnen kendte man »Den ledløse rakker«, som var blevet lemlæstet af sine kammerater.

H: Nattekvarteret

Sommertiden var af mange letforståelige grunde natmandsfolkets bedste tid. Det var på denne årstid tildels ligegyldigt om de sov under tag eller ude i guds frie natur, og dette forhold spillede en større rolle for disse for

det meste hjemløse folk, end man rigtig kan forestille sig. I de fleste egne af Jylland var der - med undtagelse af deres kammerater i fattighusene - kun få, som ønskede at indlogere dem om natten. Om sommeren overnattede rakkerne ofte i de talrige fårefolde på hederne og i de såkaldte »rakkergrave« samt i andre sand- og lergrave ved landsbyerne - f.eks. ved Svingelbjerg, Bælum og flere andre steder. Når man i Himmerland lod dem komme i husene, var det mere af frygt for hævn end af medlidenhed med rakkerne. I Vendsyssel var det kun undtagelsesvis, at de fik lov til at sove i stuehuset. De måtte både sommer og vinter være taknemlige for at komme under tag i et af udhusene*. I Himmerland derimod lod man dem som regel om vinteren ligge på gulvet i dagligstuen, hvor tyendet også sov enten inden for »panelle« eller i senge med »omhæng« for.

Da de fleste af dem var uhyre svinske og også fyldt med utøj, ville folk nødig låne dem dækkener til at sove med, og også »Pludder Mads« havde erfaret, at gode ord og smiger måtte der til for at kunne låne disse genstande. Da han engang havde været i Ullits kirke, hvis daværende præst nok kunne trænge til lidt ros for sine præstationer, gik han efter gudstjenestens slutning hen til præsten på kirkegården og sagde: »Tak for æ gue præken, tak for æ gue præken. Vil hr. pastor it lån mæ si dækkender te æ nat?«.

De folk, der overhovedet havde noget linned på kroppen, havde for skik at afføre sig dette sammen med de øvrige klædningsstykker om natten.

Når der kom en stor rakkertrup på en gård, hvor man ikke havde så meget halm, stillede det ældste mandfolk sig i midten af selskabet, der havde lagt sig i en kreds om ham, og så tog han den halm, som kunne opdrives, og strøede halmen ud på flokken, hvorefter han tildækkede sig selv så godt som muligt.

Når der var rakkere i landsbyens lader om natten, var det gyldne tider for ungdommen, der ikke nøjedes med alene at være vidne til alle de fremmedes gemenheder i ord og handling, men som også morede sig med at drive alle slags løjer med dagdriverne. I »Det jydske Almueliv«* anføres en del eksempler på sådanne drillerier, som kan suppleres med nogle lignende træk fra Himmerland, ligesom der også kan anføres et par prøver på, hvad gæsterne indbyrdes kunne more sig med i deres nattekvarter.

»Pludder Mads« logerede engang med en af sine kærester i en lade i Mjels i Ferslev sogn. Nogle unge mennesker gik så om natten op til huset og lavede et hul i taget, gennem hvilket de hældte noget lunkent vand ned i hovedet på Mads. Da han troede, at det var en naturlig regnbyge, udbrød han, idet han flyttede sig et lille stykke til side: »O, gud ske lov for den gue,

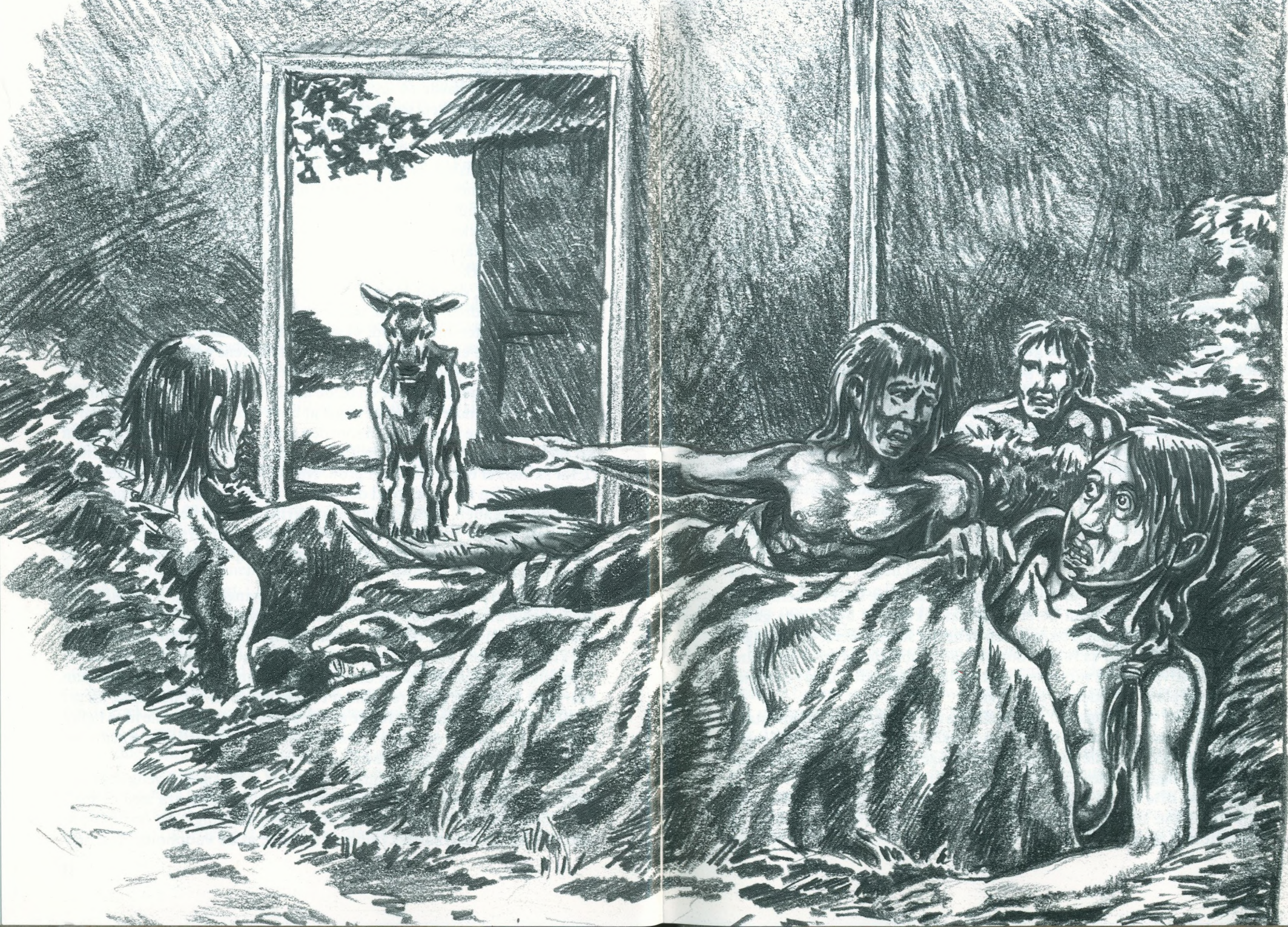
mild' regn«. Kvinden, som ikke havde mærket noget til vandet, sagde: »Nej de' er æ kål, der knisser« (d.v.s. ler).

Omkring 1844 havde 14 rakkere en nat fundet logi i en lade i Barmer. Nogle unge mennesker, som stod og lyttede ved døren, havde ofte, når rakkerne var inden døre, været vidne til deres forskellige uoverensstemmelser, men de mindedes ikke at have hørt dem bande og skændes så meget, som dette selskab gjorde. For at prøve at fange rakkernes opmærksomhed, fik sønnen på gården det indfald at lukke gårdens spæde kalve, der gik i en sti, ind til de urolige fremmede. Da den første kalv kom ind i halmen, hvor rakkerne lå, sagde en af dem: »Å, herregud, hvad er de der sker, no har do kaldt ham - den onde - te wos, å nu er han her, å de er din skyld, for do lukked di flab op om ål di døwwel der er te!«. Moderen til de unge rakkere, der havde været så højrøstede, indså nu, at situationen var yderst tilspidset, og at der måtte anslås en anden tone, hvorfor hun med halvkvalt stemme udbrød: »Løs i vor herres navn bøen - børn!«. »A kan it«, jamrede et af børnene. Atter lød moderens halvt bedende, halvt bydende røst: »Løs Mads, a ved da, do kan di fadervor, for a kan et mit«. Imens Mads læste, opdagede en af de andre i selskabet en kalv, som var hvid, og nu begyndte rakkernes angst at blive mindre, for den hvide farve frygtede man ikke i samme grad som den sorte. »O, søde Jesus«, råbte den rakker, der først fik øje på det hvide får, »den er hvid, så er de it rele skitteri, for skitteri er enten svot eller gro«. Nu skulle de hen for at lukke døren op ud til gården for at se, hvad det var, der spøgte, og inden de endnu fik løsningen på gåden, hoppede dyrene omkring ude i gården, og nu blandede bønner og eder sig atter, »for mandens kal kan rend i æ fywwer, for ingen kan rend æ kal ind«. Så måtte rakkerne ud, splitternøgne som de var, for at fange kalvene.

Omkring 1830 lå en flok rakkere i en lade i Svingelbjerg. Af og til fremsagde nogle af dem brudstykker af fadervor, mens andre byttede koner. »Ja milde børn«, sagde den gamle kone, som fortalte herom »sikken nogle ækle mennesker, der gik den gang, og sikken nogle tider vi da havde!«.

Befolkningen gav sjældent disse omløbere husly for natten, når man mærkede, at der var svangre kvinder i selskabet. Dels var man ikke meget for al denne hurlumhej, der fulgte af selve barslen, og dels ville man heller ikke så gerne risikere engang i fremtiden i henhold til fattigreglementet af 1803 at få barnet til forsørgelse i sognet.

Der har i gamle dage i Danmark eksisteret et råt og afskyeligt barbari mod sådanne frugtsommelige kvinder ved at jage dem fra sted til sted. Dette omtales både i »Den jydske stænderforsamling«* og hos Dorph, som specielt om natmandskvinderne anfører, at de »uopholdeligen blev

ført, jaget, slæbt fra sted til sted, og det med stedse større iver og ubarmhjertigere hurtighed, jo mere hun nærmer sig fødetimen, så at hun ofte på en ussel, ilende og skumplende pindevogn, uden strå til leje, under åben himmel, må fuldbyrde fødslen. - Dyrene på marken forundes dog af enhver jæger den nødvendige fred under deres drægtighed.....«. Efter udstedelsen af et par love forandredes vistnok dette umenneskelige forhold*.

Dette eksempel, som nu kan berettes fra Himmerland, er vel næppe så grelt, men viser dog, at man var hårdhjertet nok til selv i den strengeste vinter at nægte en kvinde, der skulle barsle, et leje til at føde på.

En rakkerkvinde kom en aften i en streng vinter engang i første fjerdedel af forrige århundrede til en kone i Morum by for at bede om husly, og uden for huset stod hendes kæreste. Men konen i huset havde øjnene med sig og opdagede, at den fremmede kvinde var frugtsommelig, hvorfor hun nægtede rakkersken at låne hendes hus. Så traskede parret videre til Vester Vognsild, og den næste dag så man blodspor flere steder på vejen til denne by. I Vester Vognsild gik de fra sted til sted, men ingen ville lukke dem ind. Endelig kom de til en gård, hvor manden stod uden for sin åbne gangdør, og før gårdmanden vidste af det, var den syge kvinde inde i stuen og satte sig på en stol og fødte barnet. To til tre dage efter løb moderen sin vej fra barnet, som så blev underholdt på kommunens regning. Barnet løb siden med rakkerne.

I: Renlighedssans

Det er tidligere antydet, at rakkerne kun havde ringe sans for renlighed. Man har i Øster Hornum berettet om, at rakkerne i byen lånte gamle smørtrug til at vaske deres børn i, men dette har sikkert været en undtagelse. »Bitte Stoffer« var så fuld af utøj, at han skubbede sig op af husmurene, og »Sold Andreas« var mere end een gang på jagt efter utøj i sit linned - i en grøft eller ved siden af en bakke.

Som oftest var der også en væmmelig stank ved deres tøj. Denne stank stammede i mange tilfælde fra flåningen, skorstensfejningen, rensningen af latriner o.s.v., og dette var nok den egentlige grund til, at de - sammenlignet med tiggere - blev så skarpt forfulgt af alle hunde.

Folk har ofte set, at »Kryk Hans«, når han havde taget skindet af en hund eller kat, stak de blodige fingre i munden for at tage skråen ud og ombytte den med en frisk.

Når de »vaskede« deres linned, trak de det blot hen over vandets overflade, og dette arbejde udførtes som regel af kvinderne. Da de kun havde dette ene stykke linned, blev det taget på kroppen igen, endnu inden det var tørt.

J: Hårdførhed

I min bog om det vendsysselske natmandsfolk* findes en del træk om disse folks hårdførhed, og ved at høre beretningerne fra Himmerland, må man antage, at denne egenskab også prægede stammen dér. Fra fødslen af vænnedes jo alle individer af dette vandrefolk til at trodse al slags vejr. Børnene kom til verden ude på den åbne mark, ja undertiden i en snedrive*. Siden blev de båret på faderens eller moderens ryg indsvøbt i usle pjalter og udsat for det skiftende vejrlig. Denne ejendommelige opdragelse var vel ikke uden betydning for deres møjsommelige vandringer i den voksne alder.

Et eksempel på en barnefødsel ude på marken om vinteren er berettet fra Roum, hvor en rakkerske engang i første halvdel af forrige århundrede en nat skulle have født et barn i sneen ved Skravgårds havedige.

For omtrent hundrede år siden lå engang en rakkertrup i en lade i Ullits. Om morgenen, da manden på gården skulle ud for at fodre hestene, kom en af rakkerkvinderne ud efter en spand vand. »Høt do it«, sagde hun, »a gav æ brøl å mej i nat, a fik æ ung, å no skal a ud å hent æ spand vand te å vask mej siel å ungen i«.

Denne beskrivelse ligner meget en anden fra samme egn. Beskrivelsen findes optegnet i »Det jydske Almueliv«*. Der kendes en del flere beretninger om stærke barselskvinder, bl. andre nedennævnte.

Kristen Eliasens kæreste kom engang til en gård i Foulum og lagde sig ved sin vugge og gav barnet bryst. Konen på gården spurgte hende, hvor gammel barnet var: »Otto daw, bitte muer«, var svaret. Selv om vinteren gik moderen i stonthoser. En anden gang fødte hun et barn i Gravlev og bar det næste dag til Årrestrup.

Johannes Eliasens kvinde synes ikke at have været så modstandsdygtig som broderens konkubine. Nogle dage efter, at hun engang havde født et barn i en lade, begav hun sig på vandring med barnet. Det var nu begyndt at fryse, og da hun kom til noget vand, som hun skulle over, ville hun ikke gå i strømpefødder, men trak strømperne af og brød isen i stykker med de

bare fødder. Herved pådrog hun sig en sygdom, som hun aldrig kom af med.

Når vore mødre vaskede og svøbte de spæde børn, ønskede de helst at udføre dette i en velopvarmet stue.

Øjenvidner har ikke alene iagttaget, at dagen efter, at »Rakker Hans«, der dengang boede i Øster Hornum, havde set dagens lys i Volstrup by i dette sogn, tog moderen ham på ryggen og vandrede bort vadende i sne til knæene, men at hun også senere sad og svøbte barnet i en snedrive i nærheden af Nørre Svenstrup.

Den gamle »rakker Appelon« var heller ikke en af de mest forfrosne natmandskvinder. Da man om vinteren snakkede med hende om de hårde strabadser, som hun måtte gennemgå i det hårde og kolde føre, sagde hun: »A de er it nøj å regne imod den gång, a gik barfodet på isflager fra Fuur te Himmerland«.

K: Almuefolk går med rakkerne

Natmandsstammen har uden tvivl næsten altid fået en tilgang af forskellige andre samfundsklasser - for det meste af dovne og løsagtige personer samt af nogle, der på den ene eller anden måde havde lidt skibbrud. I næsten alle ældre skildringer af dette folk mangler der heller ikke vidnesbyrd om dette. I »Fyens Stifts Adresse Avis«* og hos Dorph betegnes denne tilgang som »alt liderligt pak« eller som i »Dansk Folkeblad«* som »forbrydere, tiggere og andre lovløse mennesker«. I »Den første jydske Stænderforsamling«* omtales også, »at denne stamme var blevet rekrutteret med flere forulykkede mennesker - både af land- og købstadbefolkningen - og at det kunne befrygtes, at der kunne indtræffe dårlige konjunkturer, hvorved flere egnes små husbeboere kunne fristes til at slutte sig til disse løsgjænger-familier og således endog pludseligen bidrage til at forøge rakkerfolkets antal«*.

Af forhør over Himmerlands natmandsfolk fremgår det, at et ret anseligt antal af kvinderne var »bondefødte«. »Pludder Mads« oplyser i et forhør i 1830, at to af hans kærester var husmandsdøtre, der »gik i landet«, da han traf dem. Det er bemærket i »Det jydske Almueliv«, at det udelukkende var bønderpiger, der fulgte med »Pludder Mads«, men dette er næppe rigtigt.

Een af Anders Nøragers konkubiner var også født af almuefolk, men hun gik med ham fra præstegården i Kongens Thisted, hvor hun tjente.

Flere af disse bønderpiger var fra begyndelsen af kommet til at strejfe som børn for at tigge til forældre og søskende.

Således forklarer den ene af »Pludder Mads's« nævnte kærester i samme forhør, at da hun var 10 år gammel »jog forældrene hende ud at tigge«, og siden havde hun uafbrudt løbet omkring i landet.

Befolkningen fortæller om flere bønderpiger og enkelte bønderkarle, der slog sig sammen med rakkerne. En enkelt gang er der også blevet berettet om, at en præstedatter havde sluttet sig til dem. Men ikke nok hermed. Et større særsyn er det, at en velstillet gårdmands kone kunne forlade sit gode hjem, sin mand og sine børn for at lade sig bortføre af en rakker, hun havde forelsket sig i. Dette eventyr fandt sted i en himmerlandsk landsby omkring 1824. Men da der i 1904 levede nære slægtninge til dette gårdmandspar på samme gård, skal der ved gengivelsen af denne beretning hverken nævnes personer eller byens navn.

Gamle folk har fortalt, at når en mand af rakkerne havde listet sig til at kysse en bondepige, vågnede der hos hende en ubetvingelig lyst til at følge vedkommende landstryger. Det gådefulde ligger ganske sikkert kun deri, at pigen fra det øjeblik, hun havde kysset den foragtede og urene natmand, også selv blev anset for uren og således blev forstødt af sin hidtidige omgangskreds.

En gammel kone fra Vokslev har meddelt efter sin moder, som også boede i denne by, at i en nabogård tjente engang en køn pige. Da der en dag kom en flok rakkere på gården, sprang en ung mand hen og kyssede pigen, og da han havde gjort dette, fulgte hun villig med ham på hans senere vandringer rundt i landet.

En gammel forhenværende købmand i Nibe kan mindes, at i hans barndom gik en smuk ung pige, som tjente hos en skomager dér i byen, med en rakkertrup. Det nyttede ikke, at skomageren og dennes kone på det kraftigste opfordrede hende til at lade være med at have noget med rakkerne at gøre. Da hun var almindelig afholdt, vakte hendes bortgang både sorg og forundring hos alle folk i byen.

Omtrent ved midten af første halvdel af forrige århundrede kom engang en køn ung kvinde til en gård i Rønbjerg, Bjørnsholm sogn, med et lille barn, som hun bar i en vugge. Barnet, der blev vasket hver aften, var iført hvide strømper og smukt linned. Hun var mere fingernem end de fleste andre natmandskvinder, idet hun strikkede både strømper og blonder til jydske kapper for almuen. Hun fortalte, at hun var præstedatter fra Slesvig, men da hun var blevet så strengt opdraget, flygtede hun ud i verden med en ung rakker, som for øjeblikket sad i tugthuset. Han havde lovet hende, at når han atter kom på fri fod, skulle de have et lille hjem. I om-

trent et helt år havde hun været sammen med sin kæreste hjemme i præstegården, før de aftalte med hinanden, at han en bestemt nat skulle komme til hendes vindue og føre hende bort. Fra sit hjem medtog hun kun et sæt tøj, foruden det hun havde på.

I mange år søgte forældrene at få hende tilbage, men hun sagde, at hun »aldrig for guld og grønne skove ville vende tilbage til hjemmet!«.

Omkring 1820 gik den omtalte gårdmandskone fra byen × med rakkerne, der kom meget dér i gården, og da hun så blev forelsket i Peder Lind, fulgte hun med ham ud i landet i nogen tid og blev frugtsommelig med ham, men da han så engang i fuldskab havde mishandlet hende, vendte hun tilbage til hjemmet, hvor manden tillod hende at komme ind igen. Her fødte hun så rakkerens barn, og da dette var blevet større, kom den frække landløber atter til gården og bemærkede til gårdmanden: »Nu kan vi se, nu har do godt å, mi dreng, for nu kan han kør' æ plov for dej«.

Det er også blevet berettet, at en rakker »Kuur Per« engang skulle have taget en mands kone fra Simested sogn med sig ud i landet, men de nærmere omstændigheder kendes dog ikke.

En gammel kone fra Morum har fortalt efter sin moder, at i dennes ungdom gik engang en karl af almuen fra Skovbakker i Louns sogn til Hobro marked, hvor han traf en rakkerpige, som han forelskede sig i og løb rundt i landet med. Mange år efter kørte hans søster fra Louns til Hobro med røgede ål. Ved Stenild bro vandede hun hestene, og mens dette skete, opdagede hun, at der nær ved i lyngen lå en flok rakkere. I flokken fik hun øje på en mand, som lå med armene under hovedet og sov. Hun bandt så hestene og gik hen og kaldte på ham og bad ham om at følge med hjem og blive hjemme. »Nej«, sagde han, »jeg vil ikke slippe min kone og mine to børn. Jeg har det desuden så godt, som dagen er lang, og se mine dejlige bukser. Min kæreste holder mig så net og så ren«. Han var iført bukser af lyseblåt tøj - en farve, der faldt meget i rakkernes smag.

En anden ungkarl »Peder Knebber« gik for omtrent hundrede år siden med rakkerne fra Vester Vognsild sogn. Da han var 70 år gammel kom han tilbage og tilbragte sine sidste dage i sit fødesogn.

Omkring 1835 kom en flok rakkere til en gård i St. Ajstrup sogn, og i selskabet var der en del unge kraftige karle, der havde sluttet sig til rakkerlaget. Disse unge dagdrivere ville overtale to af gårdens sønner til at følge med truppen, for dette liv var meget bedre end at stå og tærske. De fik »gue daw å flæskepandekag' hver aften«. En anden gang havde de måske haft større held med deres overtalelser, men i dette tilfælde havde de to unge menneskers moder stået og hørt på de lokkende tilbud, og hun tøvede ikke med at jage sine gæster på døren.

Rakkerslægter

*Nørager Rakkere**

Rakkerhuset i Nørager, som ingen nulevende kan mindes, har ligget ved vestsiden af byen på matrikel nr. 18, og »Rakkertoften« lå umiddelbart ved huset. Da de første rakkere slog lejr her, havde byen ingen rakkerkule, men da ådslerne fra rakkertoften med vestenvinden sendte en generende stank ind i byen, klagede beboerne til herremanden på Nøragergård, og denne sørgede så for, at der blev gravet en grav ca. 500 alen nordvest for huset og toften. Pladsen, hvor rakkerkulen har ligget, var fuld af ben, og stedet har også langt op i tiden bevaret navnet »Kulen«.

De første rakkere, som befolkningen kan mindes i rakkerhuset, var »Rakker Hans« og »Rakker Karen«. I sine unge dage hævede hun sig noget over sine stammesøstre. Hun gik i ærmekåbe og med spanskrørsstok med sølvknap på, og når hun havde været ude at praktisere i nabosognene som dyrlæge eller flåerske, lod hun sig hente og køre hjem ligesom en anden embedsmand.

Sognets ældste kirkebøger meddeler ikke, så vidt det har kunnet ses, noget om denne bys rakkere. Selv om kirkebogen fra 1741 til 1794 mangler, er det dog sandsynligt, at parret har haft tilholdssted her i sidste halvdel af det attende århundrede, og allerede i 1803 nævnes Karen som fadder ved sin søns barnedåb i Durup kirke. Fadderne ved denne lejlighed var »Karen Natmand« i Nørager og hendes datter fra Mariager, »Johanes Rørmager« fra Hørbye, Anders Christian og »Mads Natmand«, begge fra Nørager«. I 1806 var »Karen Natmand« atter fadder ved sin anden søns barnedåb. De øvrige faddere var »Christian Hansens kone af Røjdrup«, Christen Hansen, »Rør Manden« og hans kone. Da »Rakker Hans« ikke nævnes ved disse lejligheder, var han antagelig da allerede død. Af deres børn nævnes foruden datteren i Mariager kun Anders Kristian Hansen (Nørager), eller »den slemme Anders Nørager«, som han kaldtes i Vesthimmerland, og Kristen Hansen.

Det var sikkert ikke uforskyldt, at Anders kaldtes »den slemme«, for vi har tidligere stiftet bekendtskab med ham under flere slagsmål og sidste

Hans Smidth: Rakkere flår en hest (ca. 1880)

gang ved drabet på »Sold Andreas« i Klotrup. Under jagten i 1835 indfangedes han i Skivum, og i det ved denne lejlighed afholdte forhør over ham forklarer han, at han er 63 år gammel og født i Nørager by af forældrene Hans Kristiansen og Karen, samt døbt i Durup kirke. Han var hjemme til han blev konfirmeret, og derefter tjente han hos pastor Skou i Kongens Thisted og flere andre steder. Han var soldat først i otte år ved første jydske infanteriregiment og derefter i andre otte år ved andet jydske infanteriregiment. Derefter drev han om i landet som glarmester. Han mente, at han blev ægteviet i Durup kirke året efter, at han var konfirmeret, til Ane Marie Jørgensdatter, hvem han skilte sig af med, fordi han mente, at hun havde været ham utro. Derefter traf han en pige fra Haubro sogn, Ane Justdatter, som tjente hos præsten i Kongens Thisted, og hende levede han sammen med i naturligt ægteskab i mange år.

I forhøret i 1835 oplyses, at han ikke tidligere havde været straffet. Hans signalement angives således: »Brune øjne, sort skæg, stærke, sorte bakkenbarter og temmelig høj af vækst«.

I forhøret i 1837 i anledning af drabet i Klotrup udtales det, at han har været straffet flere gange. Ane Justdatter, som også afgiver forklaring i begge forhørene, var i 1835 41 år gammel, havde rødt hår og var flere gange straffet. Hun boede på sine gamle dage i Simested, hvor hun var forsørgelsesberettiget.

Anders Nørager havde en søn, Anders, med sin kone Ane M. Jørgensdatter. Med Ane Justdatter havde han sønnerne Just og Hans samt døtrene Maren, født i Sevel sogn på Salling, Karen og Abelone. I forhørene i anledning af drabet i Klotrup får vi at vide, at Maren var kæreste med »Kobbersmed Hans« - den senere »Lod Hans«. Hun fødte et barn i tugthuset. I 1839 anholdtes hun sammen med flere andre rakkere i Slet herred og idømtes 60 dages fængsel på sædvanlig fangekost for betleri.

Sønnen Hans Andersen, som vi kender fra drabet i Klotrup, blev sammen med sin kæreste Kirstine Jørgensdatter anholdt i Hornum Fleskum herred i 1842. Han oplyser i forhøret, at hans fader Anders Nørager »nu er i Nørager fattighus«, hvor han også døde. Han er døbt og konfirmeret, og det sidste skete i Viborg tugthus. Han var glarmester af profession, men havde ingen bevilling dertil. Både han og kæresten havde været løsgængere og fik for deres forseelse hver et års ophold i Viborg.

Kirstine Jørgensdatter, der var datter af glarmester Jørgen Pedersen og Ingeborg Jensdatter, var født i Aulum by og sogn og var 26 år gammel. Hun havde to børn med »Nissen« eller Niels Peter Rasmussen (af kobbersmedfolkene) og et med Johannes Eliasen. Hun havde aldrig tjent, men vandret rundt fra hun var 12 år gammel.

Den anden af »Rakker Hans's« sønner, Kristen, var jo ham, som blev dræbt i 1830 på Alstrup hede. Hans kone hed Eva Hansdatter og var måske en datter af natmanden i Viborg*. Hun afpressede befolkningen betydelige almisser ved at true med sin mands hævn, hvis man ikke opfyldte hendes ønsker. Hun døde d. 10. marts 1844 og betegnes som »almisselem af Nørager hedehus«.

Kirkebogen viser, at dette par havde børnene Karen Marie, Sidsel, Abelone og Niels. Befolkningen har berettet, at de endvidere havde sønnerne Hans og Anders, men om dette passer, vides ikke.

Nogle af Anders Nøragers og Kristen Hansens børn blev gift med folk af almuen, og der levede endnu flere slægtninge af dem i forskellige egne i Himmerland, som dog nu ikke længere bærer stammens gamle, vanærende kendingsnavn.

*Hole Rakkere**

Rakkerboligen i Hole lå midt i byen på byens gamle gade. Det var en simpel hytte med lave klinede vægge og lyre istedet for skorsten. Den ældste kakkelovn, befolkningen kan mindes i huset, var lavet af en del gamle jydepotter. Huset i Hole, der har været det sidste faste rakkerhjem, man har kendt i Himmerland, blev raget ned omkring 1850.

Hole rakkerne nævnes, så vidt vides, første gang i sognets kirkebog fra 1759 i anledning af »Frederik Natmands« søns dåb. Efter denne tid nævnes boligen mange gange i kirkebogen. Hole synes at have været et meget yndet tilflugtssted for frugtsommelige natmandskvinder. »Klæmen Frederiksens« konkubine er den af Himmerlands boløse rakkere, som i sidste halvdel af det attende århundrede oftest i denne anledning har besøgt dette sted.

I 1765 blev »Den nye natmands barn« døbt i Louns kirke. Denne ny natmand må vel være »Ry-Hans« eller Hans Kristensen og hustru eller kæreste Ellen Frederiksdatter, der foruden af befolkningen også omtales i »Det jydske Almueliv«*. Han tålte ikke, at nogle af hans kammerater gik ham i bedene i hans eget rakkerdistrikt og mærkede han en sådan næsvished, hævede han stokken, der sad let i hånden på ham, til slag. Man kan vel i så henseende stole noget på hans eget udsagn: »Naar a haar faat æ pæl i æ hue aa æ ravt i æ haand, saa ka a slaa ti anner rakkere!«.

Da han engang var til Hvalpsund marked, spurgte han løjtnanten på Hessel, om han måtte have lov »at røre sig«, så skulle han nok drive alle rakkere bort fra markedet, og da han havde fået tilladelse, tog han en slagel, som han brugte så godt, at nogle blev liggende på markedspladsen, og resten løb deres vej.

»Ry-Hans« er vistnok død i årene mellem 1790 og 1800. Det ser ud som om kirkebogen nævner ham sidste gang som fadder ved en barnedåb i 1790.

I 1804 døde »Hans Natmands kone i Hole«, 67 år gammel. Af deres børn døbtes Ane Marie i 1770, Appelone i 1775 og Niels i 1780. - Appelone, der ifølge kirkebøgerne var gift med rakkerens søn fra Viborg, Gregers Hansen, er omtalt ovenfor og er bedst kendt for sin store løsagtighed*.

En søn, Kristen Hansen, arvede natmandsforretningen efter faderen og boede i rakkerhuset i Hole til henimod midten af forrige århundrede. Hans kone hed populært »Birret Ryssing«, men kirkebøgerne kalder hende Birthe Cathrine Rolandsdatter. Befolkningen mente, at hun var gårdmandsdatter fra Fur, men navnet tyder stærkt på, at hun var en slægtning af en bekendt glarmesterfamilie Roland.

Befolkningen har fortalt, at Kristen Hansen traf hende første gang på Bjørnsholm marked, og det passer måske også, for i »Det jyske Almueliv« berettes det, at da de engang kom i skænderi, lod han et ord falde om, at hun var blevet købt på »Kløster marked«, og der skulle hun også, svor han, blive solgt igen.

Da hun havde født det 16.de barn, var hun 50 år gammel. Så sagde byens andre koner til hende: »Tak nu Vorherre, for nu faar du ikke flere«. - »Nej, - nær a vil, for de har gjort mig det, de kunde, baade Gud og mennesker, for a var kun 18 aar, da a fik den første unge, aa saa haar a it no' aa takke for«.

Kristen Hansen og Birthe skildres af befolkningen som skikkelige rakkere, der lod enhver beholde sit. Men befolkningen i byen og i omegnen var alligevel ikke ret glade for deres hjem. For både denne og andre landsdeles landstrygere holdt til huse her og forulempede på forskellig måde den omboende skikkelige befolkning. I 1798 fik Kristen Hansen og Birthe en datter døbt med navnet Ellen Marie, men hun døde som spæd, og i 1805 lod de derfor en anden datter døbe med det samme navn. I 1808 fik de atter en datter døbt med navnet Anne Marie. Blandt deres mange andre børn var også flere sønner, hvoraf en eller flere var håndværkere og agtede folk.

Kristen Hansen og hans hustru døde som fattiglemmer i Louns. Han døde i 1854, 84 år gammel, og hun døde i 1855, 80 år gammel. Det var nu kun mindet om denne gamle rakkerrede og dens ejendommelige beboere, der levede blandt den himmerlandske befolkning. I »Årbog for dansk kulturhistorie« er det anført, at »Hole rakkere var ualmindelig svinske, og man laante dem derfor ikke gerne hus«. Det vides ikke, om dette er rigtigt, men derimod synes de at have adskilt sig fra de øvrige rakkere ved ikke at figurere på listen over deres mange straffede kammerater*.

*Søttrup Rakkere**

Ulstrup sogns gamle kirkebøger kunne måske have indeholdt en eller anden oplysning om rakkerforholdene i denne by, men de ældste bøger er brændt, og de nyere, der begynder med 1813, indeholder ikke noget om disse folk. Hvorledes det nu end har forholdt sig med deres tilværelse her i gamle dage, så er stedet dog blevet lige så berygtet som rakkerrede som både Nørager og Hole. Selv om der ikke tidligere har været en fast rakker-

rede, så har byen og dens nære omgivelser dog i det mindste været meget yndede samlingssteder for næsten hele landsdelens omflakkende rakkere, hvilket også har efterladt sig spor i enkelte lokaliteters navne. Vesthimmerlands hedeegne har jo altid været foretrukne som en fin tumleplads for denne stamme, og Søttrup lå jo så at sige lige i hjertet af hele denne herlighed og kunne derfor let uden hensyn til kammeratskabsforhold blive målet for de dovne hedens børn.

En ca. 90 år gammel mand i Søttrup har fortalt, at der i gammel tid i den nordlige del af byen boede en mand, som kørte omkring med to heste i flere egne af Himmerland og flåede. Han kom også engang til Sebberkloster og byttede heste med herremanden der. Da de drak lidkøb, sagde herremanden: »Gud tor, min ærlige mand!« »Ikke saa«, sagde den fremmede, »jeg er rakkeren fra Søttrup«. - »Det var en forskel«, sagde herremanden. - Herremanden mente vel, at der var forskel på en rakker og en ærlig mand.

Den samme gamle mand har også berettet, at foruden den kørende rakker boede der en rakkerske i et lille hus på en toft i byen. Hun flåede også heste både i Søttrup og i omegnen.

En gammel mand i Ranum kan huske, at han, som 6 eller 7 årig dreng kom ind hos Søren Spillemand, der boede i et hus i Søttrup, som de kaldte Rakkerhuset. I denne mands eneste stue stod to lange borde, ved hvilke der undertiden kunne spise op til 50 rakkere af begge køn på en gang, og det var, bemærkede den gamle, »gue sager, stegt aal aa flæskpandekager o.l.«. Under måltidet underholdt spillemanden de lystige gæster med musik, og bagefter opførte de vilde danse og mere eller mindre blodige slagsmål. På den tid udgjordes Søttrup rakkerne af »Klæmen«, »Pludder Mads«, »Rakker Morten«, »Peder Lind« m.fl.

Salling Rakkere

I begyndelsen af forrige århundrede fik Næsborg-Salling-Oudrup kommune en natmandsfamilie til forsørgelse. Manden hed Axel Jensen og konen Ane Katrine Jørgensdatter. Først boede familien i fattighuset ved vestsiden af Salling by. Men da tilrejsende kammerater tid efter anden under deres slagsmål havde ødelagt dette hus, og beboerne i byen ikke holdt af disse hyppige, støjende optrin, blev der opført en bolig for rakkere ude på Lus hede. Kakkelovnen i dette hus, som benævntes rakkerhuset, var la-

vet af teglsten fra sognets kirke. Der herskede heller ingen fred og ro her, for engang »rystede« rakkerne dette hus så meget, at kakkelovnen faldt ned, og det var lige på et hængende hår, at hytten var brændt ned.

Axel Jensen, hvis fader hed »Jens Øllegodt«, og som vistnok var en omløbende rakker, var født i Oudrup.

Af strafferegistret - påbegyndt i 1836 - ved Aars og Slet herreder ses det, at han var konfirmeret 15. oktober 1820, og at han boede i »Stakhuset« i Skarpsalling, samt at Ane Katrine Jørgensdatter, »Axel Jensens kone«, var døbt 15. februar 1789 og konfirmeret 1804. - Befolkningen havde den forkerte opfattelse, at Axel Jensen i modsætning til andre rakkere var sluppet igennem verden uden at have været i øvrighedens hænder. Det ses dog af forskellige retsakter, at han ihvertfald har været straffet 7 gange, hvoraf 2 eller 3 gange for tyveri og de øvrige gange for løsgængeri og betleri. Det er ikke lykkedes at finde nogle af forhørene i alle disse sager, men derimod kendes en dom af Hornum Fleskum herred fra 1845 over ham og hans kone. Ifølge denne var parret blevet anholdt for løsgængeri. Han havde forsøgt at ernære sig som blikkenslager »uden dertil at have bevilling og således tilsidesat det ham af politimesteren i Aars og Slet herreder

Hans Smidth: En taterfamilie på heden (ca. 1887)

den 3. aug. 1841 i overensstemmelse med frd. af 1829 givne tilhold om at ernære sig lovligt«. Han får 15 måneder og hun 2 år i Viborg tugthus. I 1811 var han 6 måneder i tugthus, og i 1818 fik han 3 års fæstningsarbejde i København og blev derefter sammen med konen straffet i forskellige jurisdiktioner - senest i 1839 ved Aars Slet for løsgængeri og betleri.

Axel Jensen var noget af en original. Vi husker, at det tidligere er beskrevet at han havde fortalt, at han som brudgom havde stået med bare knæ i Salling kirke. Det rimer dog dårligt med, at han en anden gang pralede: »I mi ung daw gik a med mi krøs aa mi kraw aa mi stuer guldkæ' om mi hals aa mi stuer sølur paa mi laar«.

Da fattigforstanderen i ca. 1840 en dag uddelte fattigkorn i Salling til sognets fattige, var Axel også tilstede for at modtage korn. Da uddeleren ved denne lejlighed bukkede sig for at stryge skæppen, hvilket Axel mente var overflødigt, gav rakkeren ham et kys i røven. »Det er næsten for taknemligt igen, bitte Axel«, sagde fattigforstanderen. »De er it mer' end mi pligt aa skyldighed, bitte faaer«, sagde han.

Da hans kone engang sad i tugthuset, øvede han sig i at synge om sin ulykkelige tilværelse:

»Jeg er som en enlig fugl på taget,
der flyver rundt i verden hid
for at opsøge en liden smule til livets ophold,
til at ernære mig med«.

Det var nu ellers velkendt, at Axel og hans kone levede ligesom alle andre rakkere. Det ene øjeblik i den største idyl og i næste øjeblik i slagsmål på liv og død. Men til trods for dette forsikrede han dog, at hun var hans bedste skat.

Axel kom engang ind til den gamle »Per Smed« i Strandbygårde. Per spurgte, om han ikke havde sin kone med. »Nej«, sagde han, »hun skulle blive i Tugthuset endnu en Måned«, og så græd han. »Du vilde vel også helst, de beholdt hende der?« sagde smeden. »Aa nej«, sagde rakkeren, »om Viborg Sø saa ha' staaen i den gloende Low, saa vil' a endda ha' goen igennem Ilden for at fo mi Ægtekuen«. Pers broder vedblev at genere ham og sagde: »Jo vist vilde du helst, hun ikke kom igen, for du vil jo slaa hende!« - »Aa, nej« forsikrede Axel, »dersom Bjørnsholm og Strandby Kirker var af Guld, aa alle Kreaturer paa Marken var af Guld, aa alt det var paa een Vægtskaal, aa mi Kuen paa en anden Vægtskaal, saa to' a endda mi Kuen føst«.

Da Axel og hans kone var blevet bosat i Salling, og børnene skulle holdes til skolegang, passede denne tvang ikke parret ret godt. Konen mente, at hun kunne skræmme beboerne til at slippe dem løs igen ved at fortælle,

at et af børnene var skurvet i hovedet, og at han nok smittede alle de andre børn i skolen. Axel omtaler også den skurvede søn i en kort biografisk oversigt over børneflokken, hvor han dog glemte en søn Axel, hvis navn forekommer ved en dåb i 1853 i Strandby kirke: »Niels mi føer Kaahl aa Daniel mi stuer Dreng, Jørgen med det skurvede Hoved aa Jens mæ dæj svælle Maw aa Nikoline Kaatrine Axelsen mi jenneste Pigebaan i denne Verden!«.

Axel Jensen døde i Salling i 1847, 57½ år gammel. I kirkebogen betegnes han som »almisselem«.

Af deres børn var Jens nok den mest vidtløftige. Han var født i Vester Lem i Salling i 1826. Sin løbebane som forbryder begyndte han allerede som barn, idet han en nat stjal en hest i kæret ved byen Brøndum i Salling sogn og red på hesten til Viborg, hvor han solgte den for 12 rigsdaler. Til rideturen havde han lavet sporer ved at slå store sømstumper i træskoene. Da han var vendt tilbage fra sin Viborgrejse, tog Paster Håhr i Næsborg hestetyven og lukkede ham inde i sin kælder og satte en stor kurv med gryn på kælderlemmen. Men præsten fik kun ærgrelser ved sin nidkærhed med at revse tyven, idet denne om natten løftede lemmen og væltede præstens gryn og løb sin vej. I 1847 dømmes han sammen med sin kæreste Kristiane Frederiksdatter - datter af den vendsysselske rakker Frederik Zakariasen - ved Rinds Gislum herreds ret for løsgængeri. Af forhøret ses det, at han havde klinket og sat ruder ind. Det fremgår af dommen, at han i 1840 - 14 år gammel - havde fået 50 slag ris for tyveri, røveri, bedrageri og betleri - dette var antagelig straffen for hestetyveriet. I 1842 fik han 1 år og i 1844 2 år i Viborg for tyveri. I 1846 fik han vand og brød for løsgængeri og samme år endnu 6 måneder i Viborg.

I 1849 dømmes han igen med samme kæreste ved Hornum Fleskum Herred. Efter dommen i 1847 blev han sendt til Lem pastorat, som han ikke måtte forlade uden sogneforstanderskabets eller politimesterens tilladelse. Han skulle søge lovligt erhverv. Men han løb dog bort og klinkede og fejede skorstenene uden tilladelse. Nu dømmes han for 3. gang for at have begået løsgængeri, »og da han er i sin kraftigste alder, fuldkommen arbejdsfør og derhos stedse har vist hang til et forbryderisk og omstrejfende levnet, uden at endse de ham tidligere idømte straffe og givne pålæg, så skønnes det, at straffen o.s.v.«. Straffen blev på 1½ års fængsel i Viborg. Kæresten dømmes for den samme forseelse og idømmes fængsel på vand og brød. I 1852 dømmes hun ved samme ret for løsgængeri og får 18 måneders fængsel i Viborg.

I 1859 dømmes han atter ved Lindenborg Birks ekstraret til 10 års tugthus for tyveri og løsgængeri, men overretten nedsatte straffen til 6 år.

Hans kæreste er nu Florentine Amalie Charlotte Lund, som for løsgængeri og hæleri med Jens Axelsen fik vand og brød. Han udgiver sig nu for glarmester og blikkenslager. Han havde forladt sit hjemsted uden tilladelse og stjålet en tobakspibe i Gudumlund. Med den førstnævnte kæreste havde han ihvertfald 3 børn, hvoraf de to var født i 1848 i Ø. Hornum og det tredje barn året efter i V. Hornum.

Broderen Jørgen Axelsen, der var født i 1823, havde også flere gange haft svært ved at skelne mellem »dit og mit«. Men han var efter alt at dømme ikke nær så forhærdet en forbryder som broderen.

I 1844 dømmes han ved Aars Slet for at have hjulpet Anders Eliasen med at stjæle et par dækkener. Han blev idømt fængsel »på vand og brød«. I 1845 straffedes han ved Hornum Fleskum Herred for løsgængeri. I 1847 får han efter dom ved Rinds Gislum 1 års fængsel i Viborg for den samme forseelse. Under forhøret kaldes han J. A. »Rabis«. Han havde haft pas som kludesamler. Kvinden Sidsel Marie Henriksdatter fulgte med ham. I 1849 dømmes han ved Hornum Fleskum Herreds ret. Han havde nu været blikkenslager og klinket uden tilladelse og får nu to års fængsel i Viborg for at have »begået løsgængeri« for 4. gang.

I 1852 blev han anholdt igen sammen med sin kæreste Sidsel M. Henriksdatter i Hornum Fleskum jurisdiktion. Men denne gang blev han frifundet, idet han året før af politimesteren i Skive havde fået pas som kludesamler i Viborg Amt. Passet havde han regelmæssigt fornyet, og på rejser fra Viborg Amt til Aalborg Amt havde han ernæret sig af penge, som han havde tjent på det førstnævnte sted. Dommeren fandt dog en formildende omstændighed, idet han ikke ved sin løsladelse fra Tugthuset i 1851 var blevet forbudt at vandre udenfor Viborg Amt. Han kunne heller ikke dømmes, fordi han - da han begærede passet fornyet - ikke havde angivet at han ikke havde fast bopæl. (I § 1 af frd. 23.4.1845 bestemmes, at det skal være alle landboere, »hvad enten de ere gårdmænd, husmænd eller inderster«, tilladt at opkøbe landmandens produkter, og i § 6 nævnes bl.a. også klude). Ved kærestens hjemkomst til Skelund i 1851 efter et firårigt ophold i Viborg Tugthus var hun ikke blevet »formanet« til at undlade at strejfe, og præsten havde endog givet hende tilladelse til en rejse til Viborgegnen. Politimesteren havde endvidere givet hende en attest. Hun angiver, at det var i forventning om at indgå ægteskab med Jørgen Axelsen, at hun vedblev med at strejfe rundt med ham. Hun var gravid med Jørgen Axelsen, og han havde forsørget hende. Præsten påstår, at rejsetilladelsen kun gjaldt for en kort tid, men hun påstår, at den var på ubestemt tid. Ved nytårstid fik Jørgen Axelsen en skudsmålsbog til hende hos præsten i Skelund. På grund af alle disse oplysninger frifandt dommeren også hende.

Under nogle forhør ved Rinds Gislum og Aars Slet Herreder oplyses det, at Sidsel M. Henriksdatter var født af omstrejfende natmandsfolk i Skelund sogn, hvor hun også var døbt og konfirmeret. Hendes far hed Peder Kristian og boede ved Flensborg, og moderen var Marie Klemensdatter. Hun havde tjent en tid i sit hjemsogn, men på foranledning af sin stedfader gav hun sig til at strejfe rundt i landet med ham. Da han senere jog hende bort, begyndte hun at betle og sælge de klæder, som hun havde med sig fra Skelund.

I 1844 dømtes denne ulykkelige kvinde ved Hellum Hindsted til 2 års fængsel i Viborg for løsgængeri og betleri. Året før havde hun meldt sig hos byfogden i Hobro for at blive arresteret, fordi hun ikke kunne ernære sig selv. Hun havde, før hun fandt Jørgen Axelsen, fulgt Peder Pedersen, Aalborg.

Af Axel Jensens øvrige børn nævnes »glarmester Daniel Axelsen og hustru af Sønder Resen« som faddere ved en dåb hos »Lod Hans« i Strandby i 1853, og ved en lignende lejlighed samme sted i 1868 nævnes »glarmester Niels Christian Axelsen i Fiskbæk og glarmester Daniel Axelsen i Vorde«.

Datteren Nikoline kaldet »Rakker Line i Brårup«, boede i sommeren 1900 hos en datter i et lille hus i Brårup, Oudrup sogn. Hun var en pæn gammel kvinde, middel af vækst og med et rundt og noget fyldigt ansigt, som havde et let mørkt anstrøg. Hun, der vistnok aldrig havde været gift, var ikke villig til at give oplysninger om sin familie, idet hun undskyldte sig med, at hun »it kunde huske nøj«. Hun kunne gengive nogle brudstykker af kæltringesproget, som dog imidlertid ikke indeholdt andet end, hvad jeg kender fra Dorphs Leksikon.

Rakkeren i Morum

Jens Madsen i Morum, V. Onsild sogn, udførte i første halvdel af forrige århundrede det forefaldende rakkerarbejde på denne egn, og endnu ved dette århundredets midte havde han meget at bestille. Han var ikke født rakker, men da han på anden vis havde taget skade på sit gode navn og rygte, slog han sig som flere andre, der på en eller anden måde havde lidt skibbrud, på rakkeriet. Det skyldes sikkert hans tilværelse her, at der i dette sogn på hans tid fødtes adskillige børn af andre omstrejfende rakkere.

Han var flere gange gift og altid med kvinder af den rakkerstamme, han gennem sit erhverv selv var kommet til at tilhøre. Han døde som almisselem.

Hørby Rakkere

I Hørby sogn boede i begyndelsen af forrige århundrede »Rørfolkene«. Vi har tidligere set, at »Johannes Rørmager fra Hørbye« og »Rør Manden«, der antagelig er én og samme person, nævnes som fadder ved Nørager rakkeres barnedåb 1803 og 1806. De ældste folk i sognet kunne svagt mindes »Rørmanden« og hans kone, der først boede i et lille hus vest for Hørby kirke og siden i et andet hus i byen. Disse huse er forlængst revet ned.

Den 2. april 1898 døde Ane Nielsen kaldet »Rør Ane«, 67 år gammel som ugift fattiglem. Hun boede i Haldbakhuset i Hørby sogn. Hendes moder hed Karen Johannesdatter, og »Rør Ane« var således en datterdatter af »Johannes Rørmager«, der tjente sine penge dels ved at flå og dels ved at lave væverør. I sommeren 1901 boede en søn af »Rør Ane« i Haldbakhuset, og han fortalte efter sin moder, at »Store Karen«, som var af tater- eller rakkerslægt, red på en hest med sølvbidsel og sadel. Hendes søn var »Rørmanden«, hvis datter var »Rør Karen«, der var opkaldt efter den eventyrlige »Store Karen«.

Rakkeren i Visborg

Helt fra begyndelsen af sidste århundrede har »Rakker Niels« eller »Jægeren«, som han også kaldes, boet i Visborg by. Om han var født af rakkere, vides ikke, men befolkningen i Visborg og omegn har dog kendt ham som en mand, der udførte rakkerarbejde. Jeg har tidligere omtalt, at han levede i ægteskab med to koner samtidig. For denne forbrydelse - bigami - blev han ved Hindsted Herredes Ekstraretsdom af 16. juni 1843 dømt til at miste hovedet. Men han må imidlertid have fået denne straf forandret, idet han levede i flere år efter den tid. Da det ikke er lykkedes at finde forhørene i denne sag, må jeg nøjes med de sparsomme oplysninger om denne vidtløftige person, som findes i dommen, der opbevares i arkivet ved Hellum Hindsted Herredskontor. Niels Jensen Jæger eller Ringer blev

født i året 1777, konfirmeret 1794 og viet til Else Laursdatter d. 26. januar 1800. Da hun var blevet frugtsommelig, og da han ikke kunne skaffe nogen bolig til hende, rejste hun hjem til sine forældre. Det lader til, at hun inden dette tidspunkt har flakket omkring sammen med ham. Men da Else Laursdatters forældre nægtede ham at have noget med datteren at gøre, besluttede han at rejse så langt væk som muligt. Fra sin hjemstavn på Ringkøbingegnen begav han sig til Visborg sogn, hvor han først ernærede sig ved daglejerarbejde. Noget senere lod han sig engagere til at gøre militærtjeneste som herregårdsjæger. Efter 3 års forløb vendte han tilbage til Visborg sogn, hvor han nu fik et hus i fæste. Men lysten til krigshåndværket kom atter op i ham, og han lod sig leje til tjeneste på kanonbådene. Under denne tjeneste hørte han af nogle matroser, at hans hustru skulle være død. Efter et års tids forløb vendte han så tilbage til sit fæstehus i Viborg, og her indgik han d. 22. april 1811 ægteskab med pigen Ane Margrethe Kristiansdatter, idet han stolede på, at efterretningen om hans første hustrus død var rigtig.

Efter at hans sidste kone havde født ham flere børn, afgik hun ved døden d. 10. november 1839. Kort efter hørte han af en omrejsende landkræmmer, at hans første hustru endnu levede i Stadil. Han begav sig derfor til Stadil og enedes med hende om at fortsætte deres så længe afbrudte samliv, og hun fulgte så med »Jægeren« til Visborg.

Ved hendes tilstedekomst i Visborg var det ikke vanskeligt at opdage »Jægerens« forbrydelse.

Af dommen fremgår endvidere, at han også, mens han boede i Visborg, blev straffet for hor med fængsel på vand og brød og for ved voldsom adfærd at have medvirket til en mands død. Straffen for dette blev også takseret til fængsel på vand og brød. Hans sjælesørger betegnede ham som et umoralsk menneske.

Såvidt dommen. Als sogns kirkebog oplyser, at d. 1. januar 1808 »fik skorstensfejer og udkommenderede Jæger Niels Jensen og Mette Catrine Pedersdatter Als et barn døbt i Als kirke«. Befolkningen har også berettet om, at »jægeren« havde »ræ' le« mange børn med forskellige kvinder på Visborgegnen.

»Jægerens« første kone, der ligesom manden drak tæt, kaldte man på Visborgegnen for »Jægernotten«. Hun gik altid med en meget høj mandfolkehat på hovedet.

Han var lige så brutal, som han var stor og stærk, og han blev aldrig træt af at mishandle sin kone - selv ikke i sin høje alderdom.

Han var lige så stærkt hadet af hundene som alle de andre rakkere. Når han kom til Havnø og ville op i Borggården for at betle, blev han overfal-

det af en meget stor hund, som tog ham i de lange frakkeskøder og havde kræfter nok til at holde ham urokkeligt fast. »Ja«, sagde »Jægeren«, »nu prøver du på at trække mig af klæderne, men den tid kommer nok, da jeg skal skalpere din lådne krop for dig, min fa'r«.

På sine gamle dage boede han i et lille hus uden jord i Visborg by, hvor han døde som fattiglem for knap 140 år siden. Det eneste synlige minde, som beboerne i byen omkring 1900 havde om denne hårde hals, var pladsen, hvor hans hus havde stået, og som benævntes »Jægertoften«.

Af andre rakkere, har jeg tidligere omtalt »Smal Hans«. Han var født i Røjdrup, Stenild sogn og endte sine dage for ca. 120 år siden i dette sogns fattighus. Med den smukke pige, som i hans yngste år fulgtes med ham, og som tilsyneladende var den lemlæstede stakkel så opofrende og hengiven, havde han to børn. Han kunne blikkenslagerhåndværket og lavede som gammel bl.a. musefælder og lygter.

I Ø. Hornum kirkebog kan man læse, at Hans Wilhjelm blev født i Volstrup 1828. Forældrene var den omrejsende glarmester Peder Wilhjelm og pigen Mette Kristine Hansdatter. Denne Hans, der i daglig tale kaldes »Rakker Hans«, levede endnu i sommeren 1901 og var da taget i pleje af en gårdmand i Ø. Hornum by. Betalingen for plejen blev ordnet af kommunen.

Da jeg kom til byen og hørte om, at der levede en person dér, som bar rakkernavnet, glædede jeg mig straks til at snakke med ham for at få nogle oplysninger om hans slægt. Men Hans ville det anderledes. Staklen var blind og meget tunghør, således at jeg kun kunne tale med ham ved hjælp af en af husets beboere. Han var meget villig til at skildre sit eget ensformige liv. Han havde været tyende forskellige steder, så længe han kunne udrette noget. Hans fader hed Peter Wilhjelm Gjedebak og var fra Tyskland. På sine gamle dage var han dog kommet til at bo i Wårst fattighus. Mens han boede her, fór han i vinteren 1857 vild i sneen og faldt i Lindenborg å og druknede. Her blev han liggende i 5 uger og 2 dage, og da han blev trukket op, var hans klæder fulde af frøer. Hans første »kone«, moder til Hans, var født på en »genvej« ved Klastrup i Thy.

Da Hans havde afgivet disse få biografiske oplysninger, pumpede jeg ham meget bl.a. for at få ham til at nævne nogle ord fra kæltringsproget samt for at få ham til at give en skildring af rakkernes måde at kaste kæp på. Hans blev temmelig sur over min nysgerrighed. Da jeg vedblev at presse ham temmelig meget for disse oplysninger, rejste Hans sig op fra bænken, idet han pegede han imod døren og udbrød meget hidsig: »Dér er du kommet ind, og dér har du også straks at forsvinde ud af igen, du usle svinepels, tyveknægt, skurk, bedrager«. Jeg havde altid beklaget mig over,

at natmandsfolket er ved at uddø. Men nu havde jeg grund til at glæde mig over, at der var nogle folk tilbage med en sådan hidsig natur!!!

Hans var som en levende maskine. Selvom han var blind, kunne han dog stå ude på heden og slå lyng, når han blev ført derud.

Rakker Rasmus, der nævnes i Jyske Samlinger* og som var velkendt i flere egne af Himmerland, har haft flere bosiddende børn i Gunderup, Volsted og Ferslev sogne. En af hans sønner levede vistnok endnu i Gunderup sogn omkring 1900, og en datter døde ugift som fattiglem i Mjels for ca. 90 år siden. Hun havde arvet noget af rakkernes flygtige natur og var temmelig forfalden til druk.

På Hvarre hede i Vebbestrup sogn har der også omkring 1900 boet efterkommere af rakkere.

Johannes Axelsen

Man kunne måske undre sig over, at Johannes Axelsen omtales her, hvor der kun skal omtales de egentlige natmandsfolk eller rakkere. Johannes Axelsen er jo gået over i litteraturen som tater og endda som »taterkonge«*. Taterne var jo egentlig zigøjnere, til hvilket folkefærd Johannes Axelsen ikke hørte. Jeg kan ikke følge Goldschmidt i at hylde ham som taterkonge, og han ville vel heller ikke have fået denne betegnelse, hvis ikke Goldschmidt havde henregnet de almindelige omstrejfende rakkere, natmands- og glarmesterfolk til taternes samfund.

Johannes Axelsen var født i Brændgård i Ørre sogn, Hammerum herred, den 13. juni 1785 og døbt i Ørre kirke 5. S. efter trinitatis. Forældrene var Axel Johansen og Mette Marie Larsdatter, der hørte hjemme i Steppinge sogn i Nordslesvig, hvor Johannes blev konfirmeret. Forældrene døde inden 1813. Foruden Johannes havde de flere andre børn, bl.a. Anders og Elias, der også var kendte natmænd.

Efter hvad Johannes fortalte Goldschmidt, blev han i 13-års alderen taget til orlogstjeneste, og han fortalte endvidere, hvorledes han i slaget på

Københavns Red d. 2. april 1801 gjorde tjeneste ved en kanon, hvis mandskab blev »bortskudt« 3 gange på nær ham selv, men disse oplevelser er sikkert opdigtede. Dog ved man, at han i sin ungdom blev straffet med tamp, fordi han var udeblevet fra sø-sessionen*. Et udslag af lyst til at »drapere« sig var det vel også, at han til tider antog andre navne. Således fortæller Dyrlund*, at han kaldte sig Jens Lassen, og hans egen datter oplyste i 1830 i et forhør, at han også kaldte sig Frederik Juul. Efter sit eget udsagn i 1813 havde han i flere år tjent hos forskellige bønder i Nordslesvig, men senere ernæret sig som glarmester, og man ved også, at han drog omkring i landet som glarmester og skærsliber med en lille vogn, der blev trukket af en hest eller en stor hund. Endvidere skal han have været bødker, skomager, skytte, blikkenslager, og når hertil kommer, at han optrådte som markedsgøgler, falskmøntner og tyv, kan man forstå, at han havde mange jern i ilden. Man kan vist også slå en streg over, at han - efter sit eget udsagn til Goldschmidt - har været fæstegårdmand i 3½ år i Aulum sogn.

I domsakter fra Lindenborg Birk af 1813 beskrives han »som værende 68 tommer høj med mørkebrune øjne og sortbrunt hår, proportioneret af lemmer og lidt sortsmudsig i ansigtet«. Det var et udseende, der nok kunne tyde på, at han havde zigøjnerblod i årerne, men i aktstykker fra 1847 siges det, at han havde blå øjne*. Han var en rask og adræt mand, der talte både dansk og plattysk, og han bekendte sig til den lutherske religion. Som særlige kendetegn bemærkes et ar på venstre tommelfinger og et lille ar på venstre side af næsen.

Alle efterretninger går ud på, at han var en velvoksen mand, og Blicher tilføjer, at han var en kæmpestærk slagsbroder, der kun gik af vejen for »Jens Munkedal, Christen Stærk i Hveissel og Christen Jensen i Ørre«.

Johannes Axelsen siger, at han i 1812 kom til at bo i Linå sogn, og det passer vist godt nok. Af forhøret ved Lindenborg Birk i 1813 fremgår det, at han havde boet i Hårup by i Linå sogn på Silkeborg gods, men bosættelsen bestod vel nok alene i, at han havde tilflugtssted i en eller anden hytte her, for hans hele ejendom omfattede i 1813 kun, hvad han gik og stod i, samt en glarmesterkiste, nogle glarmesterredskaber og nogle gamle sengeklæder.

Omkring 1810 skal han være bleven »gift« med Mette Kirstine Pedersdatter Møller, der blev anholdt sammen med ham i 1813. Hun var født i 1776 i Aggerskov sogn, Rangstrup by, Haderslev amt, af forældrene Peder Jensen Møller og Maren Jensdatter, som ved anholdelsen i 1813 begge var døde. Hun skal ifølge en datters udsagn ikke have hørt til natmandsfolkene, og denne angivelse bekræftes også ved, at hun var konfirmeret i

Aggerskov sogn. Men for resten kunne hun vel nok »slås i hartkorn« med rakkerfolket, for i 1802 var hun blevet anklaget for løsgængeri og mistænkelig omgang med en musketer*.

Iøvrigt beskrives hun som: »60½ tommer høj, blå øjne, sort, gråagtigt hår, lang overlæbe, stærk af skuldre, små hænder, har tarmbrok, er brystsvag og går dårligt, taler jydsk og plattysk og har en meget flydende tunge«.

Første gang vi møder Johannes Axelsen i myndighedernes regi, er i 1813, da han sammen med Mette Kirstine blev anholdt ved Lindenborg Birks ret og 3. juni samme år idømt en straf på 2 år i Viborg tugthus for tyveri og løsgængeri. Han blev indsat i tugthuset d. 30. juli, men d. 28. december 1813 lykkedes det ham at undslippe, og først d. 24. september 1814 blev han igen indsat i tugthuset*, efter at han i mellemtiden sammen med flere påny var blevet dømt for tyveri.

I henhold til Kancelliets resolution af 3. juni 1815 skulle Ørre sogn, hvor Axelsen jo var født, anses som hans forsørgelseskommune, og her lod sogneforstanderskabet da i sommeren 1815 opføre et hus på Nygårds hede, i hvilket Johannes Axelsen tog ophold, da han d. 26. april 1816 slap ud fra tugthuset*. I følge Blichers beretning i »Kjeltringliv« lå dette hus en mil fra nærmeste hus, og det var opmuret af hedetørv med loft, vægge og gulv af ler. Blichers beskrivelse af huset lyder »uhøvlede fyrrebænke, blakkede egekister, besatte med sorte lergryder og fade med grønne brændevinsflasker og blanke glas med drejede træfødder«. Beskrivelsen er som sagt Blichers, og man tør derfor næppe gå ud fra, at den passer, lige så lidt som historien om det vilde bal, som Blicher skal have overværet her en uvejrsnat, passer. Huset, der blev revet ned i 1892, var det næstøstligste af de huse, der kaldes Sammelstedby. Det gik under navnet »Kjæltringhus« eller »Axelhus« og var et yndet tilholdssted for omstrejfende folk*. Johannes Axelsens datter, Maren, fortalte i 1830 i et forhør, at hun først boede hos sin moder i et 4-bindings hus i Ørre sogn, og da hun var født omkring 1813, stemmer hendes udsagn godt nok. At hun ikke mindes faderen så godt, skyldes vel, at han var på en af sine lange Viborgture.

Johannes Axelsens liv var en næsten uafbrudt kamp mod det samfund, han levede i. Han ville selv gerne give det udseende af, at hans mange sammenstød med rettens håndhævere var en række fejltagelser fra disses side. - således opfattede Goldschmidt i hvert fald hans anskuelser. Men Axelsen var i modsætning til en stor del af sine standsfæller ikke en sølle betlende landstryger, der nu og da rapsede lidt. Han var en ret farlig forbryder, der ikke gik af vejen for grovere overtrædelser af samfundets love, men det er vel rimeligt at tro, at hans kærlighed til friheden og manglen

på lyst til at bestille noget, har ført ham længere og længere ind på forbryderbanen. I dommen fra Lindenborg Birk i 1813 udtales det, at »lediggang, omstrejfning i landet og undvigelse fra at følge andre landets søefolk, hvorhen regeringen bød dem at gå, synes at være hovedtrækkene i hans carakteer«, og i en dom fra Salling herreder i 1853 nævnes, »at han mangfoldige gange har været under undersøgelse og tiltale for forskellige tildels betydelige forbrydelser«. Ligesom Axelsen havde enorme kræfter, formoder man, at han har haft en særdeles god forstand. Selv om han blev grebet så at sige på fersk gerning, benægtede han med en mageløs frækhed sin skyld, og det ser ud til, at han oftest er blevet dømt på indicier, ligesom han mange gange er blevet tiltalt uden at blive domfældt - takket være hans systematiske nægtelse.

Når man kaster et blik på de kendte retssager mod Axelsen, får man følgende liste:

»I 1813 begik Axelsen sit første kendte tyveri, idet han sammen med en person ved navn Ville stjal noget brændevinstøj i landsbyen Sejlstrup i Fræer sogn. (Denne Ville skal have begået drab på en mand i Rold Kro. Han skal være flygtet til Hamborg, hvor hans søn blev kaffegrosserer og døde som millionær. - Hans millioner gav anledning til en stor proces mellem arvingerne). De blev anholdt, men deserterede fra arresten og begge strejfede rundt i landet, da dommen faldt. I Axelsens egen beretning giver han det udseende af, at han var blevet arresteret i Aalborg for slagsmål med en bonde fra Fjellerad Birk, og at han for denne forbrydelse skulle sidde 2 år i tugthuset. Det er vel muligt, at anholdelsen er sket som følge af et slagsmål, men han blev dømt for tyveri. Undvigelsen fra arresten skete på den måde, at en af Axelsens bekendte drak arrestforvareren fuld, og han begav sig så til Slesvig, hvor han nogen tid efter blev anholdt i Haderslev og derfra ført til Viborg for at afsone den efter hans undvigelse afsagte dom på 2 års tugthus. I tugthuset blev han beskæftiget med vævning. Efter 5 måneders ophold her undveg han atter sammen med en Peder Olsen og drog pany til Slesvig, hvor han i Flensborg blev arresteret for benyttelse af falsk pas, og efter 9 måneders frihed havnede han atter i Viborg tugthus*. Herfra slap han ud i april 1816, og han kom så hjem til huset i Ørre, hvor Mette Kirstine antagelig sad og sukkede efter ham. Længe varede friheden dog ikke, for d. 30. jan. 1817 blev der stjålet i Kragelund sogn, og Axelsen blev arresteret som mistænkt, men man opnåede ikke at få ham til at bekende. Så brændte Højris i Ikast sogn d. 7. december 1819. Den ejedes af kammerråd Møller, der dengang var herredsfoged i Hammerum herred, og som efter sigende skal have været særlig forhadt af natmandsfolkene. Rygterne gik på, at Johannes Axelsen var gernings-

manden til ildebranden. Han blev da også pany arresteret, men han ville ikke bekende, og en morgen var han borte fra arresten*.

Man taber ham nu af syne i nogle år, og det ser ud til, at han forlægger sit virkefelt til en anden egn. I 1820 foretoges der dog undersøgelser af Hammerum herreds politiret angående et tyveri, som Axelsen var sigtet for, og ligeledes har Lysgård-Hids herreders politiret haft ham mistænkt for tyveri, men han ses ikke at være blevet straffet i disse to tilfælde, antagelig fordi man ikke har kunnet få fat på ham. Så hører man intet om ham før i 1827, da der d. 5. februar faldt dom over ham ved Nibe byting for indbrudstyveri, og d. 11. januar 1828 blev han ved Andstslaugs og Jerlev herreders ret dømt for hestetyveri. Disse to domme synes at være blevet appelleret, idet der i marts og i juli 1828 afsagdes domme over ham ved overretten, og d. 8. oktober 1828 blev hans synderegister vurderet af højesteret. Underretsdommen af 11. januar 1828 lød på kagstrygning og fæstningsarbejde for livstid. Overretten nedsatte straffen til 5 års rasphusophold, men højesteret lod ham slippe med 2 års forbedringshus. Så måtte han atter se sig berøvet den kære frihed for en længere tid, men opholdet i tugthuset synes ikke at have haft den tilsigtede virkning på ham, for næppe var han kommet ud, før han atter kom i konflikt med øvrigheden, og d. 18. juli 1831 blev han ved Aars Slet herreders ret idømt vand- og brød-straf for løsgængeri og forfalskning af pas.

Under forhørene her oplystes det endvidere, at han havde taget en fremmed kvinde, Kirsten Jensdatter og hendes 3 børn med sig fra Salling. Men dette lå måske dog noget tilbage i tiden, for allerede før 1819 skal han have givet sin tidligere kvinde, Mette Kirstine Møller, løbepas. Kirsten Jensdatter, også kaldet »Svine Kirsten«, var efter sit eget udsagn født i Janderup ved Varde omkring 1791 og var i 1822 blevet konfirmeret i tugthuset, hvor hun også flere gange senere havde midlertidigt ophold. Med hende skal Johannes Axelsen have haft 3 sønner og 2 døtre*. I 1847 blev han ved Hellum-Hindsted herreders ret idømt rasphusstraf i 8 år for et urtyveri i Bælum. Der var stjålet 5-6 ure gennem et vindue, og Axelsen blev fundet i besiddelse af dem, men ville ikke tilstå, at han havde stjålet dem. Derimod forklarede han, at han dels havde købt dem af 2 brødre og dels vundet dem i spil med ukendte folk, men retten ville ikke tage disse forklaringer for gode varer og dømte ham på indicier. Ved overretsdom af 15. november 1847 blev straffen dog nedsat til 4 år i Viborg tugthus. Hans veninde, Kirsten Jensdatter, måtte samtidig tilbringe et år i Viborg tugthus for løsgængeri.

Efter at være sluppet ud nød Axelsen friheden i godt et års tid, men i 1853 blev han pany dømt ved Salling herreders ret for hæleri. Denne dom

gik også til overret (28/11, 1853) og højesteret, og det endte med, at Axelsen måtte foretage en »Horsensrejse« på 6 år.

Da han 9. februar 1860 blev løsladt, fik han af politiet tilhold om at forblive i Linå sogn, for i tiden 1847-54 var myndighederne kommet til det resultat, at han ikke, som tidligere antaget, var forsørgelsesberettiget i Ørre sogn, men derimod i Linå, hvor han jo havde boet omkring 1813. Åkjær fortæller*, at denne foranstaltning var en stor sorg for Axelsen, og at han, da sogneforstanderskabet i Ørre ville jage ham ud af hedehuset dér, forsøgte at skjule sig på loftet, men det er dog næppe sandsynligt, at han ret ofte opholdt sig i dette hus, for medens hans kvinde, Mette Kirstine Møller, boede dér, havde hun pålæg af øvrigheden om at meddele, når han kom hjem til hende. I modsat fald ville hun selv blive arresteret, - og Axelsen havde jo som regel ingen særlig lyst til at tale med øvrigheden.

Knap 4 måneder varede Axelsens frihed efter løsladelsen i 1860.

Den 6. juni 1860 anmeldte sognefogden i Linå, at der syntes at være falske markstykker i omløb på egnen, og mistanken for at have lavet dem faldt på Johannes Axelsen, der dengang opholdt sig i dette sogns fattighus.

Dagen efter sattes retten i Linå kro, hvor det første forhør blev optaget over ham. Han forsøgte som sædvanlig først at nægte, men da man ved at efterse hans gemmer fandt 3 markstykker, der lignede det, sognefogden havde overgivet til politiet, samt en stump af et markstykke, vedgik han omsider, at han havde lavet disse møntstykker i en af ham selv lavet form, der for tre uger siden var blevet ødelagt, hvorfor han ikke kunne bruge den mere. En mængde af de markstykker, han havde forsøgt at lave, var også mislykkede. Møntformen havde han lavet af to plader frisk bøgetræ, som han skruede sammen med et ægte markstykke imellem. Derefter tog han markstykket ud, og i den ved presset frembragte hulhed i træet hældte han smeltet tin. Han forklarede, at pengene kun skulle bruges til »at gøre kunster med« og illustrerede det med et eksempel, men da dommeren indvendte, at dertil kunne han jo lige så godt benytte et ægte pengestykke, ville han heller ikke benægte det. Da dommeren derefter spurgte, hvorfor han først havde villet benægte falskmøntneriet, svarede han, at han mente, at han senere kunne sige sandheden.

Skønt han havde tilhold om ikke at forlade Linå sogn, var han dog draget rundt med sin skærslibervogn og havde fremvist sine kunster. Bl.a. havde han været på Silkeborg marked, og her havde han på torvet købt brød af en kone, som han havde betalt med en falsk mark. Konen opdagede imidlertid bedrageriet, og han ombyttede så pengestykket med et ægte. Man han hævdede, at han samme dag havde fået denne falske mønt som

betaling for at slibe en barberkniv, og når han uden vægring havde taget den tilbage af brødkonen, var der fordi han syntes, det var synd, at denne stakkels fattige kone skulle lide tab. Nok var han selv fattiglem, men han havde kun sig selv og sin store hund at sørge for.

Under sagen vedgik han også, at han havde været i besiddelse af og udgivet et tremarkstykke, som i følge to vidners udsagn måtte antages at have været falsk, men han ville ikke indrømme, at han havde lavet det, eller at han overhovedet havde tvivlet om dets ægthed, og det lykkedes heller aldrig at få ham til at tilstå, at han havde udgivet nogen af de falske markstykker.

Så måtte den gamle forbryder atter til Horsens, hvor han sad 1862-70, og hér havde Goldschmidt sin samtale med ham i 1867. Samtalen refererede han i »Hederejsen«. Goldschmidt skildrede Axelsen som en meget kraftig skikkelse, men lidt bøjet af årene, - han var jo da også 82 år gammel.

Den 18. februar 1870 åbnede tugthuset for sidste gang sine døre for ham, og den 85 årige rakker, der havde tilbragt mindst 22 år af sit liv i de forskellige straffeanstalter, gik da ud for at vende tilbage til fattighuset i Linå. Inden han nedlagde sin vandringsstav, skal han have besøgt sin fødestavn og have ligget en nat i Ørregårds lade.

Han døde på Skjellerup fattiggård i Linå sogn den 19. maj 1872, omtrent 87 år gammel. Som dødsårsag angiver kirkebogen alderdomssvaghed, og den kalder ham »enkemand«, selv om det er tvivlsomt, om han nogen sinde har været rigtig gift.

Befolkningen i Himmerland har kun haft lidt at meddele om Johannes Axelsen, men det vides dog fra forskellig side, at han også strejfede om i denne landsdel, og forøvrigt har han også »virket« i Vendsyssel.

Af hans børn med Mette Kirstine Møller kender man Mette Marie Johannesdatter, der var født i Hårup i Linå sogn. Hun blev i 1835 indfanget under den store jagt og oplyste da, at hun var 23 år gammel og konfirmeret, samt at hun altid havde flakket om og betlet og flere gange var blevet straffet for løsgængeri. Hun havde blå øjne og mørkebrunt hår.

En anden datter var Maren Marie Helene Kirstine Johannesdatter Møller. Hun var født i Holsten, siger hun i et forhør i 1830, og på dette tidspunkt var hun 17 år gammel. Da hun var 14 år, fik en kone i nabosognet hende til at være hæler, og da det blev opdaget, fik Maren ris. Hun prøvede at tjene flere steder, men gik senere med moderen rundt i landet, og den tidligere nævnte søster gik ligeledes med. Efter at Johannes Axelsen havde sluttet sig til »Svine Kirsten«, skulle de engang være truffet sammen med Maren og moderen i Sjørup. I 1829 blev både Maren og mo-

deren anholdt i Nibe. Maren skulle så hjemsendes til Ørre og kom til Blære, hvor sognefogden bestilte en husmand til at følge med hende til næste sogn. Han blev imidlertid ked af følgeskabet og gav hende hendes papirer, og hun traf så sammen med forskellige omløbere, bl.a. farbroderen Elias Axelsen, »Pludder Morten« og en Ole Kvist. Hun kendte dog ingen af dem, men moderen havde sagt om Ole Kvist, at han var et stort skarn, og at han var skyld i »Bitte Christen's« ulykke. Denne »Bitte Christen«, der også kaldes Christen »Iller« skal have hængt sig. Da Maren blev ført fra arresten til forhørslokalet, sagde en ældre rakkerske, Sidsel, til hende »paa deres maal«, at hun skulle passe på sin mund, hvilket vel var et velment råd.

Maren var ikke konfirmeret, men hun havde dog nok gået til konfirmationsforberedelse, for præsten erklærer om hende, »at hun har foragtet enhver formaning til det gode, ligesom den undervisning i hendes kristendom, hun var så højlig behøvende«. Hun blev straffet flere gange for løsgængeri, bl.a. i 1833, da hun blev anholdt ved Hornum herreds ret sammen med sin kæreste og fik 1½ års tugthusstraf i Viborg. Hun havde mørkebrunt hår og brune øjne. I et forhør i 1833 erklærede hun at være konfirmeret, men det er ikke sikkert, at det passer.

Af akterne vedrørende urtyveriet i Bælum i 1847 fremgår, at Johannes Axelsen havde en søn, Abraham Johannesen. (Det er sikkert ham, der nævnes i Dyrlunds »Tatere og natmandsfolk«, side 255).

Det er tidligere nævnt, at Johannes Axelsen i 1813 var i ledtog med en person ved navn Ville, og denne synes at have været et værdigt sidestykke til Axelsen. I årene 1796-97 skal han have tjent til orlogs og før den tid været i koffardifart i 9-10 år. Omkring 1802 var han blevet gift, og han havde i 1813 en søn, der var 10 år. I Thisted var han blevet dømt til 3 års slaveri i Københavns fæstning, fordi han havde slået en rude ind og taget et lommeur, men efter at have været i slaveri i 7 måneder fik han muligheden for at rømme til Sverige, hvor han var i 1½ år. Han lod sig her hverve til krigstjeneste, men rømte til Lübeck, hvor han ligeledes lod sig hverve. Efter 14 dages forløb blev han dog ked af opholdet her og kom til Olmütz i Mähren, men efter 2½ års forløb kom han atter til Danmark og blev her anholdt i Hem ved Skive på grund af falsk pas og mistænkt for tyveri. Han blev så af byfoged Selmer i Skive sendt først til Viborg og derfra til København, hvor hof- og stadsretten idømte ham rasphusstraf i 5 år, 4 måneder og 10 dage. Efter sin løsladelse kom han til Randers for at tage pas som skomagersvend, og her købte han nogle glarmesterredskaber for at kunne tage fat på denne profession. I Randers traf han en kvinde, Karen Anne Sofie Rasmusdatter, der foregav at ville til Aalborg, og de blev

så enige om at følges ad. Senere traf de på Løgstørkanten sammen med Axelsen, hvorefter de begik tyveriet i Fræer sogn. Dommen lød for Villes vedkommende på, at han, når han blev pågrebet efter undvigelsen fra arresten, skulle hensættes i rasphuset for livstid og under sikker bevogtning. Kvinden slap med 1 måneds tugthus i Viborg, da hun kun var medvidende om tyveriet.

Billedet er tegnet af nu afdøde maler Karl Marius Testrup Jacobsen. Han har gennem hele sit liv tegnet og malet billeder af rakkerne. Han var en folkelivskunstner af stor originalitet, som gennem sin poetiske realisme på en smuk kunstnerisk måde har skildret tatere og rakkere. Størstedelen af hans kunstneriske arbejder kan købes ved henvendelse til hans datter.

Noter

Fuldstændige bibliografiske oplysninger om de enkelte titler nævnt i noteapparatet findes i den efterfølgende litteraturliste.

Side 14: Dyrlund: side 246-47
Dyrlund: side 239.

Side 16: I Als sogn døde den sidste stodderkonge, så vidt vides, i vinteren 1901-02. Han bar uniform og sabel og oppebar penge- og kornløn.

Side 18: Dansk Folkeblad nr. 27-28. 1841.
Stændertidende II. Spalte 993. 1836.

Side 19: jvfr. bl.a. hos Dorph, side 12. Blandt andre Forordningen af 31.1.1794.
Det jydske Almueliv. 5. afdeling nr. 657.

Side 22: Denne sidste var antagelig natmandens kone fra Aalborg, for han havde bevilling som hesteskærer i 5 herreder i Aalborg Amt (se Dyrlund: side 228).

Side 23: Jydske Samlinger. III bind. Side 133.

Side 26: jvfr. A. Gaardboe: De sidste natmandsfolk i Vendsyssel. Side 11 ff.
Bergsøes Stat. I. side 463.
Dansk Folkeblad nr. 27-28. 1841.

Side 28: Forsørgelsen på omgang hidrører vist nok fra bestemmelsen i Reskr. 28.3.1732, om at de fattige skulle bespises en til to dage om ugen hos bønderne på landet. Til gengæld skulle de fattige udrette noget i de dage hos bonden.
Stændertidende II. Spalte 1013. 1836.

Side 30: jvfr. Goldschmidt: En hederejse i Viborgegnen. Side 219.

Side 33: Bergsøes Stat. I. Side 464.

Side 34: Blicher: Beskrivelse af Viborg Amt. Side 21. 1839.
Bergsøes Stat. I. Side 463.
jvfr. A. Gaardboe: De sidste natmandsfolk i Vendsyssel. Side 33.

Side 36: Sundt: Fante- eller Landstrygerfolket i Norge. Side 225.
jvfr Goldschmidt: En hederejse i Viborgegnen. Side 222.
Sundt: Fante- eller Landstrygerfolket i Norge. Side 6.

Side 38: jvfr. »Det jydske Almueliv«, 5. afd. nr. 703.
jvfr. Jydske Samlinger 2 rk. II, side 381.
jvfr. »Det jydske Almueliv« 5. afdeling, nr. 636.

Side 40: »Det jydske Almueliv«. 5. afdeling nr. 587.

Side 41: »Viborg Samler«, nr. 52, 1828.
jvfr. A. Gaardboe: De sidste natmandsfolk i Vendsyssel.

Side 44: jvfr. Jydske Samlinger. IX, side 362-63.

Side 47: Det jydske Almueliv. 5. afdeling nr. 559.

Side 48: Goldschmidt: En hederejse i Viborgegnen. Side 202.
Det jydske Almueliv. 5. afdeling nr. 598.

Side 50: jvfr. A. Gaardboe: De sidste natmandsfolk i Vendsyssel side 45-46 og A. Gaardboe: Fortidsminder i Vendsyssel, side 374.
Det jydske Almueliv. 5. afdeling nr. 575.

Side 54: Stændertidende, II. Spalte 996-97. 1836.
jvfr. A. Gaardboe: De sidste natmandsfolk i Vendsyssel, side 51-52.

Side 55: jvfr. A. Gaardboe: De sidste natmandsfolk i Vendsyssel. Side 47 ff.
jvfr. Goldschmidt: En hederejse i Viborgegnen, side 175.
Det jydske Almueliv. 5. afdeling nr. 562.

Side 56: Fyens Stifts Adresse Avis nr. 100, 1815.
Dansk Folkeblad nr. 27-28, 1841.
Stændertidende II. Spalte 990-91, 1836.
Stændertidende II. Spalte 993-94, 1836.

Side 59: Dyrlund. Side 248.

Side 61: Dyrlund. Side 228.

Side 62: Dyrlund. Side 248.
Det jydske Almueliv. 5. afdeling, nr. 651 og 652.
Det jydske Almueliv. 5. afdeling, nr. 658.

Side 63: Det jydske Almueliv. 5. afdeling, nr. 658.
Aarbog for dansk kulturhistorie. Side 155. 1897.
jvfr. Det jydske Almueliv. 5. afdeling, nr. 653-659.
jvfr. Det jydske Almueliv. 5. afdeling, nr. 555.

Side 66: jvfr. Det jydske Almueliv. 5. afdeling, nr. 677 og 678.

Side 74: Jydske Samlinger. 2. række II, side 382.
jvfr. Goldschmidt: En hederejse i Viborgegnen. Side 199 ff og
Aakjær: Blichers livstragedie II, side 115.

Side 75: Aakjær: Blichers livstragedie II, anm. side 116.
Dyrlund: Side 223, anm. 12.
jvfr. Dyrlund. Side 223.

Side 76: Aakjær: Blichers livstragedie II. Side 116
Aakjær: Blichers livstragedie II. Side 116
Aakjær: Blichers livstragedie II. Side 116.
Aakjær: Blichers livstragedie II. Side 116.

Side 77: jvfr. Dyrlund. Side 223, anm. 12.

Side 78: jvfr. Aakjær: Blichers livstragedie II. Side 117.
jvfr. Aakjær: Blichers livstragedie II. Side 118.

Side 80: jvfr. Aakjær: Blichers livstragedie II. Side 118

Litteraturliste

Bergsøe, A. F.: Den danske stats statistik. Bd. 1-4. 1844-53.

Blicher, St. St.: Beskrivelse af Viborg Amt. 1839.

Blicher, St. St.: Kjeltringliv. 1829.

Dansk Folkeblad. 1835-.

Den Viborger Samler. 1773-.

Dorph, N. V.: De jydske Zigeunere og en rotvelsk ordbog. Genoptrykt efter originaludgaven fra 1837. 1975.

Dyrlund, F.: Tatere og Natmandsfolk i Danmark, betragtede med Hensyn til Samfundsforholdene i det Hele. (Doktordisputats). 1872.

Dyrlund, F.: Tatere og natmandsfolk i Danmark. Betragtede med hensyn til samfundsforholdene i det hele. Reprografisk genudgivelse. 1974.

Erslev, Edouard: Den danske stats geographie. 1852.

Erslev, Edouard: Den danske stat. 1857.

Fyens Stifts kongelig alene priviligeret Adresseavis og Avertissementstidende: 1799 -.

Goldschmidt, M.: En hederejse i Viborgegnen. 1866.

Gaardboe, Anton: Fortidsminder fra Vendsyssel. 1893.

Gaardboe, Anton: Himmerlands rakkere. I. 1904.

Gaardboe, Anton: Himmerlands rakkere. II. Ved C. Klitgaard. 1912.

Gaardboe, Anton: De sidste natmandsfolk i Vendsyssel. 1900. (Ny udgave i 1968).

Huusvennen: 1866 -.

Jørgensen, S.: Noget om de saakaldte Natmandsfamilier. Viborg, 1815.

Krarup Lodberg, J.: Detailleret Forslag til Natmandsstandens Forsørgelse. Borris, 1817.

Kristensen, Evald Tang: Gamle folks beretninger om det jydske almueliv. 1.-6. afdeling. 1891-94.

Kristensen, Evald Tang: Gamle folks fortællinger om det jydske almueliv. Tillægsbind I-II. 1900-02.

Samlinger til jydsk historie og topographie. Udgivet af Det jydske historisk-topografiske Selskab. 1866-

Skattegraveren. Et tidsskrift udgivet af Dansk Samfund til Indsamling Af Folkeminder ved E. Tang Kristensen. 1.-12. samling. 1884-89.

Sundt, Eilert Lund: Beretning om Fante- eller Landstrygerfolket i Norge. Oslo, 1850.

Testrup, Christen Sørensen: Rinds Herreds Krønike. I-II. Håndskrevet. Findes i Det kgl. Bibliotek.

Testrup, Christen Sørensen: Rinds Herreds Krønike I. 1. del findes i uddrag trykt i: Samlinger til jydsk Historie og Topographie. 1.-2. bind 1866-69.

Tidende for Forhandlingerne ved Provinsialstænderne for Nørrejylland. I-II afdeling. 1836.

Tøttrup, Ferd.: Noget til besvaring af det spørgsmål: Ved hvilke midler kunne de i Nørrejylland omvankende tiggerhorder, bekiendte under navnet natmændsfolk eller såkaldte kieltringer, forvandles til gode og dueli-ge borgere. Viborg, 1823.

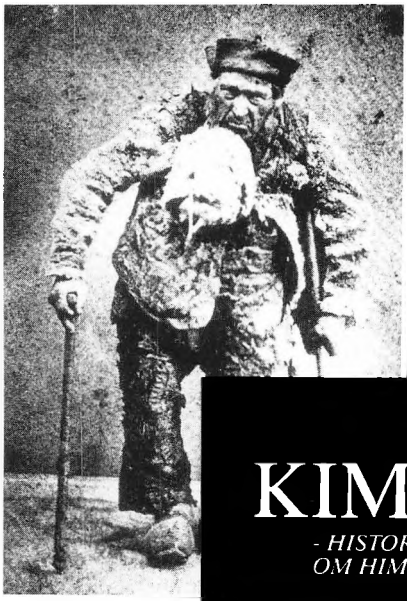
Aakjær, Jeppe: Steen Steensen Blichers livstragedie i breve og aktstykker. Bd. 1-3. 1903-04.

Aarbog for dansk kulturhistorie. 1890 -.

Af Jens Bråten er tidligere udkommet:

JENS BRÅTEN

»TORDENKALVEN«

HIMMERLANDS S

Biografi, erindringer og kr

Tegninger af

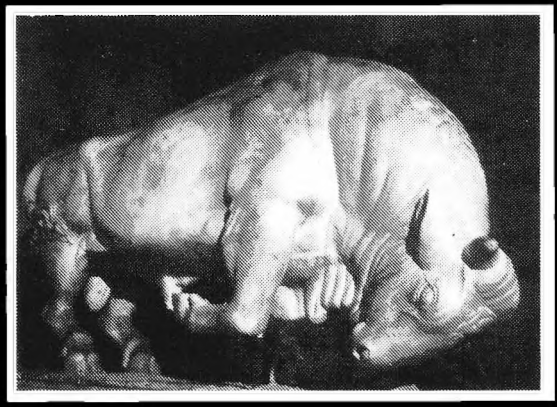
Pris: 98 kr.

Pris: 178 kr.

JENS BRÅTEN

KIMBRERNE

- HISTORIE, TEORIER OG MYTER OM HIMMERLANDS KIMBRERE -

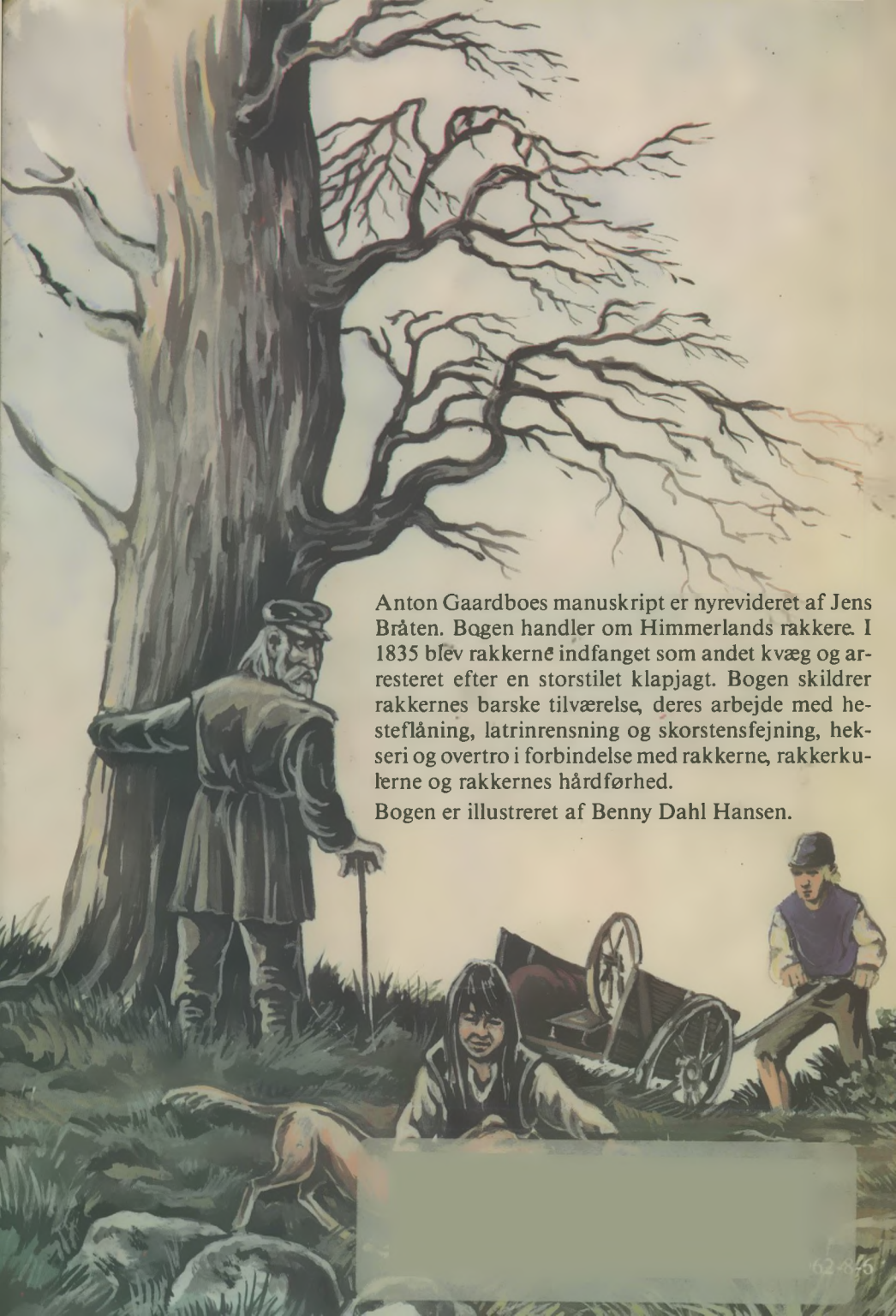

- Kimbrertogtet, Borremose-fæstningen og Gundestrup-karret - en sammenhæng?

Bøgerne kan fås ved henvendelse til:

JENS BRÅTENS FORLAG
Lille Tingvej 7
9600 Aars

Tlf. 98 62 37 26

Anton Gaardboes manuskript er nyrevideret af Jens Bråten. Bogen handler om Himmerlands rakkere. I 1835 blev rakkerne indfanget som andet kvæg og arresteret efter en storstilet klapjagt. Bogen skildrer rakkernes barske tilværelse, deres arbejde med hesteflåning, latrinrensning og skorstensfejning, hekseri og overtro i forbindelse med rakkerne, rakkerkulerne og rakkernes hårdførhed.

Bogen er illustreret af Benny Dahl Hansen.